

ΠΙΤΝ – ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ
ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ: ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ
ΜΟΝΑΔΩΝ ΣΩΦΡΟΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»**

**“THE HISTORIC DEVELOPMENT OF THE INVASING POLICIES IN
JUVENILE DELINQUENCY BEHAVIOUR. THE FUNCTION OF THE
EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND CORRECTIONAL UNITS IN
GREECE”**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΜΑΛΑΜΑΤΗ ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

ΑΕΜ: 3045

**ΕΠΟΠΤΗΣ: ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΑΛΕΡΑΝΤΕ, ΕΠΙΚΟΥΡΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ**

**Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΕΔΡΟΣ**

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΜΑΙΟΣ 2018

*Η παρούσα πτυχιακή εργασία,
είναι αφιερωμένη στον
Εμπνευστή μου Χρήστο Παπαδόπουλο,
στο Πρότυπό μου Ευαγγελία Καλεράντε
και στον Συντελεστή Τριαντάφυλλο Κωτόπουλο.*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται τις παρεμβατικές πολιτικές για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς ανηλίκων, καθώς και την ιστορική τους εξέλιξη στα σωφρονιστικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ελλάδας. Η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, ενώ η αντιμετώπισή της είναι ένα θέμα ιδιαίτερα περίπλοκο, καθώς οι ανήλικοι έχουν ανάγκη ειδικής μεταχείρισης, η οποία προκύπτει από το αίτημα για προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, αλλά και από τις ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας. Η αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα πραγματοποιείται μέσα από τη λειτουργία ειδικών σωφρονιστικών ιδρυμάτων, αλλά και μέσα από την εκπαίδευση. Σε αυτή συμβάλλουν ειδικοί αρμόδιοι φορείς, οι οποίοι αποσκοπούν στην αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος, στο σεβασμό της αξιοπρέπειας των ανηλίκων και στην επανένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Στην έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε, συμμετείχαν 8 κρατούμενοι από το σωφρονιστικό ίδρυμα Διαβατών Θεσσαλονίκης, οι οποίοι μίλησαν για τη ζωή τους πριν και μετά την εισαγωγή τους στο ίδρυμα. Κάποια από τα σημαντικότερα ευρήματα είναι ότι οι συνθήκες διαβίωσης στα σωφρονιστικά ιδρύματα είναι δύσκολες και ότι πολύ μεγάλη είναι η σημασία της λειτουργίας σχολείου εντός αυτών.

ΛΕΞΕΙΣ- ΚΛΕΙΔΙΑ: παραβατική συμπεριφορά, ανήλικοι, σωφρονιστικό ίδρυμα, εκπαίδευση, παρεμβατική πολιτική, ανθρώπινα δικαιώματα.

ABSTRACT

The present study deals with the intervention policies concerning the confrontation of minors' delinquency as well as their historical evolution within correctional and educational institutions in Greece. Minors' delinquency is a phenomenon caused by various factors and while its confrontation constitutes a quite complex issue as minors are in need of a special treatment as it is derived from the request for the protection of children's rights as well as the special characteristics of the certain age group. The treatment of juvenile delinquency in Greece is conducted through the operation of special correctional institutions as well as through education. Many sectors who aim to the effective confrontation of the problem, to the respect of their dignity and to their reintergration, operate within this field. In the present study 8 minor prisoners of the correctional institution in Diavata, thessaloniki, took part. They described their lives before and after their admission to the institution. some of the most important findings of the study include that the living conditions within the correctional institutions are quite difficult and that the operation of schools within those institutions is quite important.

KEYWORDS: minors' deliquancy, intervention policies, correctional institution, education, human rights.

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1: Εννοιολογικοί προσδιορισμοί	9
1.1 Παραβατική συμπεριφορά	9
1.2 Παρεμβατική πολιτική	11
1.3 Σωφρονισμός.....	12
1.4 Εκπαίδευση	13
Κεφάλαιο 2: Πολιτικές για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς ανηλίκων... 15	
2.1 Ανθρώπινα δικαιώματα	15
2.2 Ανήλικοι: μία ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα	17
Κεφάλαιο 3: Η λειτουργία των σωφρονιστικών ιδρυμάτων ανηλίκων στην Ελλάδα	20
3.1 Ιστορική εξέλιξη.....	20
3.2 Σωφρονιστικά ιδρύματα ανηλίκων σήμερα: στόχοι και τρόπος λειτουργίας	22
Κεφάλαιο 4: Η λειτουργία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην Ελλάδα	25
4.1 Ιστορική εξέλιξη.....	25
4.2 Το σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα για την αντιμετώπιση παραβατικών συμπεριφορών	26
Κεφάλαιο 5: Ποιοτική έρευνα.....	28
5.1 Διατύπωση σκοπού και ερευνητικών ερωτημάτων.....	28
5.2 Μεθοδολογικό πλαίσιο	29
5.3 Αποτελέσματα.....	30
Συμπεράσματα	36
Βιβλιογραφία	39
Παράρτημα.....	41

Εισαγωγή

Στην παρούσα μελέτη ασχολούμαστε με την ιστορική εξέλιξη των παρεμβατικών πολιτικών που εφαρμόζονται όσον αφορά την παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων, ενώ εξετάζουμε και τη λειτουργία των σωφρονιστικών μονάδων και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην Ελλάδα με βάση το ίδιο ζήτημα. Η παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων στη χώρα μας, αλλά και παγκοσμίως αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή και κατανόηση των αιτιών του, ώστε να είναι δυνατόν να βρίσκονται λύσεις του προβλήματος. Επιπλέον, η διαχείριση της παραβατικότητας των ανηλίκων αποτελεί ένα ζήτημα ακανθώδες, καθώς, όπως θα δούμε, χρειάζεται ειδική μεταχείριση.

Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από μία κρίση, η οποία εκδηλώνεται σε πολλά επίπεδα, το πολιτικό, το κοινωνικό, το πολιτισμικό και ο ηθικό. Οι συνέπειες της πολυεπίπεδης αυτής κρίσης είναι σοβαρές και ιδιαίτερα στους νέους, οι οποίοι συχνά καταλήγουν στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα να εγείρεται ο προβληματισμός όσον αφορά την εκπαίδευση, αλλά και το σωφρονισμό τους. Βέβαια, η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων δεν αποτελεί μόνο φαινόμενο της εποχής μας, αλλά είναι κάτι το οποίο παρατηρείται σε όλες τις εποχές και τις κοινωνίες. Για το λόγο αυτό, έχει μεγάλη σημασία να εξετάσουμε την ιστορική εξέλιξη των παρεμβατικών πολιτικών που ακολουθούνται στη χώρα μας πάνω στην παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων, από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους μέχρι και σήμερα.

Σκοπός μας είναι να κατανοήσουμε τόσο το ίδιο το φαινόμενο της νεανικής εγκληματικότητας όσο και τις πολιτικές που υιοθετούνται ανά εποχή, ώστε να εξεταστεί η καταλληλότητα και η αποτελεσματικότητα του σωφρονιστικού και του εκπαιδευτικού συστήματος όσον αφορά την αντιμετώπιση του σοβαρού αυτού φαινομένου. Οι πτυχές αυτές του ζητήματος θα διερευνηθούν τόσο σε θεωρητικό επίπεδο, μέσα από τη μελέτη και την παρουσίαση συναφούς βιβλιογραφίας, όσο και σε ερευνητικό επίπεδο, μέσα από τη διεξαγωγή ποιοτικής εμπειρικής έρευνας.

Η έρευνα την οποία διεξάγουμε στο δεύτερο μέρος της εργασίας αποτελεί ποιοτική έρευνα, με τη χρήση της μεθόδου της συνέντευξης. Οι συμμετέχοντες στην ερευνά μας είναι 8 ενήλικοι άνδρες, κρατούμενοι στο σωφρονιστικό ίδρυμα Διαβατών Θεσσαλονίκης, οι οποίοι απαντούν πάνω σε ζητήματα που συνδέονται με τις συνθήκες που βιώνουν εντός του πλαισίου του ελληνικού σωφρονιστικού συστήματος και με το ρόλο της εκπαίδευσης ως παρεμβατικής πολιτικής για την

αντιμετώπισης της παραβατικής συμπεριφοράς. Παρόλο που το αντικείμενό μας αφορά την ηλικιακή ομάδα των ανηλίκων, οι συνεντεύξεις των ανδρών αυτών, θα μας βοηθήσουν να βγάλουμε ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, με τα χαρακτηριστικά του ελληνικού σωφρονιστικού συστήματος και τις συνθήκες διαβίωσης εντός αυτού, αλλά και με το ρόλο της εκπαίδευσης στην αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανθρώπων σήμερα.

Η εργασία αποτελείται από πέντε κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο είναι εισαγωγικό και περιλαμβάνει τους εννοιολογικούς προσδιορισμούς διάφορων όρων οι οποίοι χρησιμοποιούνται και αναλύονται στη μελέτη, έτι ώστε να καταστεί πιο εύκολη η κατανόησή τους και να περιοριστεί η πιθανότητα συγχύσεων. Οι όροι αυτοί συνδέονται με τις έννοιες της παραβατικής συμπεριφοράς, του σωφρονισμού και της εκπαίδευσης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται γενικώς οι πολιτικές οι οποίες υιοθετούνται για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Ειδικότερα, οι πολιτικές αυτές εξετάζονται ως προς τη σχέση τους με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και ως προς το γεγονός ότι οι ανήλικοι αποτελούν μία κοινωνική και ηλικιακή ομάδα η οποία χαρακτηρίζεται από διάφορες ιδιαιτερότητες.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η λειτουργία των σωφρονιστικών ιδρυμάτων ανηλίκων στην Ελλάδα, από την ίδρυση του κράτους μέχρι σήμερα. Πιο συγκεκριμένα, πρώτα παρουσιάζεται μία ιστορική αναδρομή του σωφρονιστικού συστήματος ανηλίκων και των παρεμβατικών πολιτικών, ενώ, στη συνέχεια, αναλύονται οι στόχοι και ο τρόπος λειτουργίας των σωφρονιστικών ιδρυμάτων ανηλίκων σήμερα. Με παρόμοιο τρόπο διαρθρώνεται και το τέταρτο κεφάλαιο, το οποίο αναφέρεται στις παρεμβατικές πολιτικές που εντάσσονται στο εκπαιδευτικό σύστημα στο παρελθόν και στις μέρες μας.

Το πέμπτο κεφάλαιο αποτελεί το ερευνητικό μέρος της εργασίας μας. Σε αυτό, λοιπόν, αρχικά διατυπώνεται ο σκοπός της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα, στα οποία επιχειρούμε να απαντήσουμε μέσα από αυτή, στη συνέχεια περιγράφεται το μεθοδολογικό πλαίσιο εντός του οποίου σχεδιάστηκε και πραγματοποιήθηκε αυτή, ενώ, τέλος, παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, μέσα από τα οποία θα προκύψουν τα συμπεράσματά μας. Οι απαντήσεις των

συμμετεχόντων στην έρευνα που πραγματοποιήσαμε παρατίθενται σε παράρτημα στο τέλος της μελέτης.

Κεφάλαιο 1: Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Το πρώτο κεφάλαιο της μελέτης μας είναι εισαγωγικό και αποσκοπεί στην αποσαφήνιση βασικών εννοιών οι οποίες αποτελούν τα κλειδιά του αντικείμενου της εργασίας και των οποίων η σημασία θα πρέπει να είναι σαφής και κατανοητή, ώστε να αποφεύγονται συγχύσεις και παρανοήσεις. Οι έννοιες οι οποίες αποτελούν τα βασικά θέματα της μελέτης μας είναι αυτές της παραβατικής συμπεριφοράς, της παρεμβατικής πολιτικής, του σωφρονισμού και της εκπαίδευσης. Οι έννοιες αυτές, παρόλο που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενα μεγάλης συζήτησης, προσεγγίζονται στο παρόν κεφάλαιο προς την κατεύθυνση η οποία ενδιαφέρει την παρούσα μελέτη, η οποία αφορά στην ηλικιακή ομάδα των ανηλίκων.

1.1 Παραβατική συμπεριφορά

Όταν αναφέρεται κανείς στην παραβατική συμπεριφορά εννοεί τη συμπεριφορά εκείνη η οποία δεν είναι αποδεκτή στο πλαίσιο των νόμων, των κανόνων και των αρχών που υιοθετεί μία κοινωνία. Η παραβατική συμπεριφορά εκδηλώνεται τόσο από τους ενήλικους όσο και από τους ανήλικους, ενώ οι παράγοντες οι οποίοι οδηγούν σε αυτή είναι πολλοί και αφορούν τον κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό τομέα. Όταν αναφερόμαστε στην παραβατική συμπεριφορά, αυτή είναι δυνατόν να αφορά τη νομική παράβαση, δηλαδή την παραβίαση συγκεκριμένων νόμων, η οποία διώκεται ποινικά. Ωστόσο, ως παραβατική συμπεριφορά μπορεί να εννοηθεί και μία μη αποδεκτή κοινωνική συμπεριφορά, η οποία όμως δεν αποτελεί ποινικό αδίκημα. Η παραβατική συμπεριφορά αποτελεί αντικείμενο παρεμβατικών πολιτικών στο πλαίσιο τόσο του σωφρονισμού όσο και της εκπαίδευσης.

Η παραβατική συμπεριφορά αποτελεί έναν όρο ο οποίος επιδέχεται διάφορες ερμηνείες, ανάλογα με το πλαίσιο μέσα στο οποίο συμβαίνει. Κάποια από τα συνώνυμά του είναι παρεκκλίνουσα ή αποκλίνουσα συμπεριφορά, έγκλημα, παραβατικότητα, παράβαση, ωστόσο, κανένα από αυτά δεν έχει ακριβώς την ίδια σημασία. Ειδικότερα, όταν μιλάμε για την παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων, αυτή μπορεί να αναφέρεται είτε σε εγκληματικές πράξεις είτε όχι, ενώ στους ενήλικες τις περισσότερες φορές πρόκειται όντως για πράξεις που διώκονται ποινικά (Μαυρογιάννης, 2006).

Ακόμη όμως και όταν ένας ανήλικος εκδηλώνει εγκληματική συμπεριφορά με την έννοια της παρανομίας, τις περισσότερες φορές προτιμάται η χρήση του όρου παραβατικότητα ή παραβατική συμπεριφορά, λόγω των ιδιαιτεροτήτων της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας, η οποία παρουσιάζει μη αποδεκτή κοινωνικά συμπεριφορά (Νόβα- Καλτσούνη, 2001). Αυτό συμβαίνει, με άλλα λόγια, επειδή θεωρείται άδικο να στιγματιστεί ένας ανήλικος παραβάτης με το χαρακτηρισμό του εγκληματία (Κατσίρας, 2008). Οι λόγοι για τους οποίους κάτι τέτοιο είναι άδικο είναι ότι ο ανήλικος δεν έχει διαμορφώσει πλήρως την προσωπικότητά του, καθώς δεν έχει ολοκληρώσει την εκπαίδευσή του, δεν έχει καταστεί τόσο ώριμος, ώστε να είναι εξολοκλήρου υπεύθυνος για τις πράξεις του, αλλά και επειδή ένας τέτοιος στιγματισμός του θα μπορούσε να καταστεί καταστροφικός για τη μετέπειτα πορεία του στην αγορά εργασίας και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι ως ανήλικοι θεωρούνταν στη χώρα μας τα παιδιά και οι νέοι ηλικίας 8 έως 18 ετών, ενώ ο περιορισμός αυτός τελικά καταργήθηκε με αποτέλεσμα να εκλείψει η διάκριση μεταξύ σε παιδιά και εφήβους και ανήλικοι να θεωρούνται όλα τα ανθρώπινα όντα κάτω των 18 ετών (Μπίμπου- Νάκου & Νικηφορίδης, 2016).

Οι πράξεις οι οποίες συνιστούν την παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων μπορεί να έχουν διάφορες μορφές. Μία από αυτές είναι οι πράξεις οι οποίες στρέφονται εναντίον άλλων ατόμων, όπως η βία και ο εκφοβισμός, ενώ μία άλλη είναι οι πράξεις που πλήττουν την ξένη ιδιοκτησία, όπως οι κλοπές, οι βανδαλισμοί και η πρόκληση διάφορων φθορών σε δημόσια και ιδιωτική ιδιοκτησία. Ακόμη, υπάρχουν και οι αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές των ανηλίκων, όπως είναι η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, ο αυτοτραυματισμός και οι απόπειρες αυτοκτονίας (Κουράκης, 2006α).

Θα πρέπει, τέλος, να αναφερθούμε και σε ένα ιδιαίτερο φαινόμενο παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, το οποίο είναι ιδιαίτερα τεταμένο στις ημέρες μας, με αποτέλεσμα το μεγάλο προβληματισμό των αρμόδιων για την εκπαίδευση φορέων, οι οποίοι αναζητούν διάφορους τρόπους για την αντιμετώπισή του. Πρόκειται για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού (Bullying), το οποίο εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους, ακόμη και από παιδιά μικρής ηλικίας, προς τους συμμαθητές τους. Πρόκειται για αρνητικές ενέργειες οι οποίες προκαλούνται από μαθητές μέσα στο σχολικό περιβάλλον, που οδηγεί στη βία και στη θυματοποίηση κάποιων ατομών. Ο σχολικός εκφοβισμός προϋποθέτει διαφορά δύναμης μεταξύ του παραβάτη και του

θύματος, καθώς το θύμα δυσκολεύεται να αμυνθεί και συνεχίζει να υφίσταται την ατάσταση (Τρίγκα- Μερτίκα, 2011). Η εκφοβιστική συμπεριφορά περιλαμβάνει εκδηλώσεις βίας που έχουν σκοπό την πρόκληση συναισθημάτων φόβου, έντασης και αγωνίας και την ψυχολογική βλάβη του θύματος. Οι ανήλικοι που εκδηλώνουν τέτοιου συμπεριφορά παραβιάζουν το δικαίωμα του άλλου για ασφάλεια και ακεραιότητα (Στασινός, 2016).

1.2 Παρεμβατική πολιτική

Η έννοια της παρεμβατικής πολιτικής αναφέρεται στην πολιτική παρέμβασης που υιοθετείται από κάποιον αρμόδιο φορέα, με σκοπό την αντιμετώπιση μίας κατάστασης και τη λύση ενός προβλήματος. Η παρέμβαση μπορεί να αφορά διάφορους τομείς και αναφέρεται συνήθως σε έκτακτες καταστάσεις οι οποίες χρήζουν προσεκτικής και άμεσης αντιμετώπισης. Ο σωφρονιστικός και ο εκπαιδευτικός κλάδος αποτελούν πεδία στα οποία συνήθως χρειάζεται να υιοθετηθούν τέτοιου είδους πολιτικές, καθώς συνδέονται άμεσα με τους νέους και τη διαμόρφωση της προσωπικότητας και των δεξιοτήτων τους, πράγμα που είναι κρίσιμο για την πορεία ολόκληρης της κοινωνίας και τις μετέπειτα γενιές.

Οι παρεμβατικές πολιτικές χρησιμοποιούνται ιδιαίτερα στην εκπαίδευση για την αντιμετώπιση πολλών προβλημάτων και αδυναμιών που προκύπτουν και αφορούν όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας, όπως τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς, τους διευθυντές, αλλά και άλλες συνθήκες που αφορούν υλικούς και οικονομικούς πόρους τους σχολείου. Όσον αφορά τις παρεμβατικές πολιτικές που αφορούν τους μαθητές, αυτές μπορεί να αποσκοπούν στην αντιμετώπιση διάφορων μαθησιακών δυσκολιών και διαταραχών λόγου, στη διαχείριση πολυπολιτισμικών τάξεων και δίγλωσσων μαθητών, στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων και της παραβατικής συμπεριφοράς κ.ά. Επίσης, σημαντικές είναι και οι παρεμβατικές πολιτικές που υιοθετούνται και αφορούν τους εκπαιδευτικούς και, ιδιαίτερα, την κατάρτιση και επιμόρφωσή τους, ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν δύσκολες καταστάσεις με αποτελεσματικότητα και ψυχραιμία.

Οι παρεμβατικές πολιτικές για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας έχουν αφετηρία τους στη βιομηχανική επανάσταση η οποία επέφερε την αστικοποίηση των κοινωνιών. Μέσα στις αστικοποιημένες αυτές κοινωνίες, διάφοροι φορείς ήταν αρμόδιοι για την καταστολή της εγκληματικότητας, ενώ στη συνέχεια, ο βασικός

αρμόδιος φορέας έγινε το κράτος. Επίσης, οι παρεμβατικές αυτές πολιτικές αρχικά στόχευαν στην τιμωρία των παραβατών, ενώ στη συνέχεια, βασικός στόχος ήταν ο σωφρονισμός και η επανακοινωνικοποίησή τους. Σήμερα, υπάρχει στις περισσότερες χώρες συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο για την αποτελεσματική παρέμβαση κατά της παραβατικής συμπεριφοράς, αλλά και ειδικότερα, για την έγκαιρη και την πρόωμη παρέμβαση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Στο πλαίσιο των παρεμβατικών αυτών πολιτικών, εφαρμόζονται διάφορα μέτρα, ανάλογα με τη σοβαρότητα των πράξεων των ανηλίκων, την ηλικία τους και τις γενικότερες συνθήκες εντός των οποίων εκδηλώνεται η παραβατική συμπεριφορά, ενώ το πιο ακραίο μέτρο είναι η στέρηση της ελευθερίας όταν δεν υπάρχει κάποιο άλλο μέτρο για την αντιμετώπιση μίας τόσο σοβαρής πράξης (Πιτσέλα, 2002).

1.3 Σωφρονισμός

Η λέξη σωφρονισμός προέρχεται από το αρχαίο επίθετο σώφρον, που σημαίνει λογικός, συνετός, το οποίο έχει ως ρίζα του το ουσιαστικό φρην, το οποίο έχει την έννοια του νου. Η σημασία του σωφρονισμού είναι η καθοδήγηση κάποιου προς τη λογική, η νουθεσία. Η διαδικασία του σωφρονισμού στο πλαίσιο ενός κράτους πραγματοποιείται από τα σωφρονιστικά ιδρύματα, ενώ το ολοκληρωμένο σύστημα το οποίο περιλαμβάνει τα ιδρύματα αυτά, τους εργαζόμενους σε αυτά, τις πολιτικές λειτουργίας τους και τις αρχές που υιοθετούνται ονομάζεται σωφρονιστικό σύστημα.

Πολλές και διαφορετικές απόψεις για την έννοια του σωφρονισμού έχουν εκφραστεί ανά τους αιώνες, μέσα στην εξελικτικής διαδικασία των κοινωνιών. Το σωφρονιστικό σύστημα το οποίο υιοθετεί κάθε κοινωνία αντανακλά τις αρχές τις οποίες αυτή ενστερνίζεται και τους κανόνες βάσει των οποίων είναι οργανωμένη. Σε άλλες κοινωνίες, το σωφρονιστικό σύστημα έχει την έννοια της απόδοσης τιμωρίας για μία πράξη, ή ακόμη και της εκδίκησης ή της αυτοδικίας, ενώ στις πιο σύγχρονες και δημοκρατικές κοινωνίες, ο σωφρονισμός έχει την έννοια της διαπαιδαγώγησης και της επανένταξης του παραβάτη στην κοινωνία.

Ο σωφρονισμός, ως μια έννοια η οποία αναφέρεται στην αντιμετώπιση των εγκληματιών, εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο αρχαίο ελληνικό και το ρωμαϊκό δίκαιο, σύμφωνα με τις διατάξεις των οποίων, οι παραβάτες των νόμων απομονώνονταν από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, με σκοπό να σταματήσουν να το βλάπτουν με τις πράξεις τους. Στη σύγχρονη Ελλάδα, ο σωφρονισμός έχει τη μορφή κράτησης των υποδίκων, η οποία κράτηση είναι δυνατόν να έχει διάφορες

μορφές. Μία από τις μορφές αυτές είναι το κοινοβιακό σύστημα, στο οποίο ο σωφρονισμός πραγματοποιείται μέσα από την επικοινωνία, τη συνεργασία και τη συνύπαρξη των κρατουμένων. Ακόμη ένα σύστημα σωφρονισμού είναι το απομονωτικό, το οποίο, σε αντίθεση με το προηγούμενο σύστημα, στηρίζεται στην απομόνωση και τη σιωπή. Επιπλέον, υπάρχει το μεικτό σύστημα, το οποίο συνδυάζει την επικοινωνία με την απομόνωση, ενώ, τέλος, υπάρχει και το προοδευτικό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο ο σωφρονισμός απομακρύνεται από την έννοια της τιμωρίας και συνδέεται περισσότερο με τη σταδιακή προσπάθεια ένταξης του ατόμου, από τη στιγμή του εγκλεισμού του έως την λήξη του και τη διαδικασία κοινωνικοποίησής του εκ νέου (Δασκαλάκης, 1985).

1.4 Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση αποτελεί έναν κλάδο ο οποίος έχει ιδιαίτερα ευρεία σημασία, καθώς περιλαμβάνει διάφορες διαστάσεις, ενώ είναι παρόν με διάφορους τρόπους και μορφές σε όλες τις κοινωνίες της ανθρωπότητας. Επίσης, όταν αναφέρεται κανείς στην εκπαίδευση δεν εννοεί ούτε μόνο την εκπαίδευση των παιδιών ούτε μόνο την επίσημη εκπαίδευση που παρέχεται από τα κρατικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Η εκπαίδευση είναι πολυεπίπεδη και πολυδιάστατη και πραγματοποιείται σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, ενώ σήμερα υπάρχει ένα μεγάλο πλήθος εκπαιδευτικών φορέων, επίσημων και ανεπίσημων.

Για την εκπαίδευση έχει δοθεί ένα πλήθος ορισμών που περιγράφει τη σημασία και το περιεχόμενό της, τους σκοπούς και τους στόχους της, τις αξίες της, αλλά και τις σχετικές με αυτή έννοιες, όπως είναι η αγωγή, η διδασκαλία και η μάθηση (Πανταζής, 2006). Η εκπαίδευση σε ολόκληρο τον κόσμο περιλαμβάνει ένα ιδιαίτερα μεγάλο φάσμα δραστηριοτήτων, για διαφορετικές ηλικιακές ομάδες και διαφορετικά περιβάλλοντα. Οι φορείς της εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι κυρίως τα δημόσια και ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα των τριών βαθμίδων, Πρωτοβάθμιας, Δευτεροβάθμιας και Τριτοβάθμιας.

Ένας από τους ρόλους της εκπαίδευσης και των εκπαιδευτικών συστημάτων παγκοσμίως είναι, εκτός από τη γνωστική, η κοινωνική και ηθική ανάπτυξη των παιδιών και των νέων. Για το λόγο αυτό, η εκπαίδευση αποτελεί ένα πολύ σημαντικό πεδίο εντός του οποίου είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων και να χτιστεί μία νέα πραγματικότητα, η οποία θα στηρίζεται στη συνεργασία, την αποδοχή και τον αλληλοσεβασμό. Μάλιστα, στις μέρες μας, η

αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς από τα εκπαιδευτικά συστήματα αποτελεί βασικό μέλημα, καθώς το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού αυξάνεται συνεχώς. Επομένως, η σχέση της εκπαίδευσης με την παρέμβαση για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων είναι μεγάλη και, για το λόγο αυτό, θα πρέπει να λαμβάνονται μέτρα, όπως η κατάρτιση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, αλλά και η εφαρμογή αποτελεσματικών παρεμβατικών πολιτικών. Θα πρέπει μάλιστα να επισημανθεί και το γεγονός ότι, εντός των περισσότερων εκπαιδευτικών συστημάτων, συμπεριλαμβάνεται και η έννοια του σωφρονισμού, καθώς προβλέπονται ποινές για τους μαθητές οι οποίοι επιδίδονται σε μη αποδεκτή ή παραβατική συμπεριφορά, οι οποίες διαφοροποιούνται ανάλογα με την κοινωνία και τη σοβαρότητα της πράξης.

Κεφάλαιο 2: Πολιτικές για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς ανηλίκων

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζονται οι πολιτικές οι οποίες υιοθετούνται για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων σε ένα πλαίσιο γενικό και ευρύτερο, ώστε στα επόμενα κεφάλαια, να είμαστε σε θέση να εστιάσουμε στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα του χθες και του σήμερα. Οι πολιτικές οι οποίες προτείνονται σήμερα από τους ειδικούς, αλλά και τους διεθνείς οργανισμούς, είναι απαραίτητο να σχεδιάζονται εντός ενός πλαισίου σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και με μία προοπτική εκπαιδευτικού και κοινωνικοποιητικού χαρακτήρα. Αυτό συμβαίνει βέβαια για όλους τους ανθρώπους, αλλά προβλέπεται και ιδιαίτερα για τους νέους και τους ανήλικους, καθώς αυτοί αποτελούν μία ιδιαίτερη κοινωνική και ηλικιακή ομάδα, της οποίας τα χαρακτηριστικά εξετάζουμε παρακάτω. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι παρεμβατικές πολιτικές στις οποίες αναφερόμαστε αφορούν τόσο το σωφρονιστικό όσο και το εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς και τα δύο συνδέονται με την καταστολή, αλλά και την πρόληψη της παραβατικής συμπεριφοράς.

2.1 Ανθρώπινα δικαιώματα

Ο όρος ανθρώπινα δικαιώματα αναφέρεται σε δικαιώματα τα οποία θα πρέπει να απολαμβάνουν όλοι ανεξαιρέτως οι άνθρωποι κάθε φυλής, θρησκείας, ηλικίας και κοινωνικής θέσης και που αποτελούν βασικά, θεμελιώδη δικαιώματα για μία αξιοπρεπή ζωή. Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί ένα αίτημα των δημοκρατικών χωρών του κόσμου εδώ και αιώνες, ωστόσο, μέχρι σήμερα, δεν λείπουν οι περιπτώσεις καταπάτησής τους, ακόμη και σε περιπτώσεις χωρών, στις οποίες η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων προστατεύεται ρητά από το νόμο. Μία ειδική κατηγορία ανθρωπίνων δικαιωμάτων τα οποία προστατεύονται διεθνώς είναι και τα δικαιώματα του παιδιού, τα οποία αφορούν, όπως είναι φυσικό, και τους ανήλικους οι οποίοι εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά και, για το λόγο αυτό, εκείνοι έχουν ιδιαίτερη σωφρονιστική μεταχείριση.

Η ανάγκη και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εγείρει το ενδιαφέρον των πολιτικών και εκπαιδευτικών φορέων, οι οποίοι κατανοούν σιγά- σιγά την

ανάγκη να καταρτιστούν ειδικοί κανόνες μεταχείρισης της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, να αξιολογηθούν οι δυνατότητες της σχολικής και της επαγγελματικής εκπαίδευσης και να βελτιωθούν, καθώς και να αναδειχθούν οι ευεργετικές επιπτώσεις την ποινής στο άτομο, σε αντίθεση με τις αρνητικές (Πιτσελά, 2014). Οι κανόνες λοιπόν αυτοί, θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα δικαιώματα του παιδιού. Σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού, οι ανήλικοι έχουν το δικαίωμα σε μία μεταχείριση η οποία προστατεύει την αξιοπρέπεια και την προσωπική αξία του, ενισχύει το σεβασμό του για τα δικαιώματα, είναι ανάλογη με την ηλικία του και εκφράζει την ανάγκη του για επανένταξη του στην κοινωνία (Πιτσελά, 2014). Οι αρχές αυτές αφορούν όλους τους ανήλικους, όπως, για παράδειγμα, τα ορφανά, τους πρόσφυγες, τους μετανάστες, τους ρομά, τα παιδιά που έχουν πέσει θύματα εκμετάλλευσης και κακοποίησης, τα παιδιά με ειδικές ανάγκες και, έτσι, και τους ανήλικους οι οποίοι εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά.

Στη χώρα μας, η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού διασφαλίζεται μέσα από το Σύνταγμα, αλλά και μέσα από διεθνείς συμβάσεις τις οποίες έχει υπογράψει και αφορούν το ίδιο ζήτημα. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού, που αφορά τα παιδιά εμπλέκονται στον πόλεμο, το αντίστοιχο Πρωτόκολλο που αφορά την πώληση παιδιών, την παιδική πορνεία και πορνογραφία, τη Σύμβαση της Χάγης (1961), τη Σύμβαση της UNESCO (1960) για την καταπολέμηση των διακρίσεων στην εκπαίδευση, κ.τ.λ. (Το Χαμόγελο του Παιδιού, 2009).

Συμπεραίνει, λοιπόν, κανείς μέσα από τα παραπάνω, ότι σήμερα, σε μία εποχή κατά την οποία γίνονται όλο και μεγαλύτερες προσπάθειες για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων του παιδιού, θα πρέπει παγκοσμίως οι παρεμβατικές πολιτικές και τα σωφρονιστικά συστήματα τα οποία αφορούν στους ανήλικους να σχεδιάζονται και να οργανώνονται με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα, την προστασία της αξιοπρέπειας και της ανθρώπινης αξίας, αλλά και να αποσκοπούν στην ολοκληρωμένη εκπαίδευση των ανηλίκων και την καλλιέργεια των δεξιοτήτων τους, ώστε αυτοί να έχουν μία δεύτερη ευκαιρία να επανενταχθούν με ομαλό τρόπο στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Πολύ σημαντικό ρόλο σε αυτό παίζει η οικογένεια, το σχολείο, η Πολιτεία, αλλά και άλλοι φορείς, όπως διεθνείς οργανισμοί, οργανώσεις και η Ευρωπαϊκή Ένωση.

2.2 Ανήλικοι: μία ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα

Ποια είναι όμως τα ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά που κάνουν τους ανήλικους να αποτελούν μία ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα και τους διεθνείς θεσμούς να προστατεύουν με ειδικό πλαίσιο τα δικαιώματα του παιδιού; Έχουν οι ανήλικοι περισσότερα δικαιώματα από τους ενήλικους ή πρόκειται γενικότερα για μία εντελώς διαφορετική περίπτωση; Στα ερωτήματα αυτά θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στην παρούσα ενότητα, αλλά και να εντοπίσουμε τις ιδιαιτερότητες εκείνες που καθιστούν τους ανήλικους χρήζοντες ειδικής μεταχείρισης.

Ο σωφρονισμός αποτελεί ένα σύστημα το οποίο αφορά την αντιμετώπιση της παραβατικής ή εγκληματικής συμπεριφοράς. Η αντιμετώπιση αυτή πραγματοποιείται τις περισσότερες φορές ως τιμωρία η οποία έχει τη μορφή του εγκλεισμού. Η στέρηση της ελευθερίας όμως δεν είναι το μόνο δυσάρεστο το οποίο έχει ο σωφρονισμός. Οι άνθρωποι που βρίσκονται στα σωφρονιστικά ιδρύματα έχουν πολλές φορές να αντιμετωπίσουν δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, αλλά και τον κοινωνικό στιγματισμό ο οποίος είναι δυνατόν να τους οδηγήσει στην περιθωριοποίηση, καθώς και στην επανάληψη της εγκληματικής πράξης. Όλα τα παραπάνω αυτά στοιχεία είναι ενδεικτικά του γιατί οι ανήλικοι θα πρέπει να αντιμετωπίζονται διαφορετικά ως προς την παραβατική τους συμπεριφορά.

Καταρχάς, η στέρηση της ελευθερίας αποτελεί για όλους τους ανθρώπους ένα γεγονός το οποίο είναι ιδιαίτερα δυσάρεστο. Με τον εγκλεισμό τους, οι άνθρωποι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σπίτι και την οικογένειά τους, τη δουλειά και τις σπουδές τους και να βρεθούν σε ένα μέρος πιο αφιλόξενο με ανθρώπους άγνωστους. Μία τέτοια κατάσταση είναι, όπως καταλαβαίνουμε, πολύ δυσκολότερη για τους νέους και ιδιαίτερα τους ανήλικους. Οι νέοι άνθρωποι είναι γεμάτοι όνειρα για τη ζωή, αλλά και ανησυχία για τις δυσκολίες και τα εμπόδια τα οποία αυτή θέτει. Επίσης, οι ανήλικοι είναι δύσκολο να ζήσουν μακριά από το σπίτι και τη φροντίδα της οικογένειάς τους, ενώ ακόμη ένα πρόβλημα είναι η απομάκρυνση τους από το σχολείο και τους φίλους τους.

Όσον αφορά τώρα τις κοινωνικές διαστάσεις του εγκλεισμού των ανηλίκων, αυτός, όπως προαναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, αποτελεί αιτία κοινωνικού στιγματισμού. Σε μικρή ηλικία, οι νέοι αυτοί στιγματίζονται με το χαρακτηρισμό του εγκληματία, γεγονός το οποίο τους οδηγεί στην κοινωνική απομόνωση, τη διαμόρφωση χαμηλής αυτοεικόνας και την περιθωριοποίηση. Τα στοιχεία αυτά είναι δυνατόν να επιβαρύνουν σε μεγάλο βαθμό τους ανήλικους και να τους οδηγήσουν σε

αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, κατάθλιψη και τάσεις αυτοκτονίας. Επίσης, είναι δυνατόν να τους οδηγήσει στον εκφοβισμό και τη θυματοποίηση. Άλλες πολύ σοβαρές επιπτώσεις από την κοινωνική απομόνωση και την περιθωριοποίηση είναι η δυσκολία στην επανένταξή τους στην κοινωνία, την εκπαίδευση, αλλά και η δυσκολία τους να εισαχθούν στην αγορά εργασίας, ώστε να είναι σε θέση να ζήσουν αξιοπρεπώς. Τα φαινόμενα αυτά πολύ συχνά οδηγούν τους νέους στην επανάληψη της παραβατικής συμπεριφοράς και της εισαγωγής τους στα σωφρονιστικά ιδρύματα.

Ένας ακόμη λόγος για τον οποίον το σωφρονιστικό σύστημα θα πρέπει να αντιμετωπίζει με διαφορετικό και ιδιαίτερο τρόπο τους ανήλικους οι οποίοι εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά είναι το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση. Οι περισσότεροι ανήλικοι οι οποίοι εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά δεν έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Για το λόγο αυτό, τα σωφρονιστικά ιδρύματα τα οποία τους φιλοξενούν θα πρέπει να φροντίζουν για την ολοκλήρωσή της, έτσι ώστε, όταν λήξει η ποινή τους, να είναι σε θέση να κάνουν τις επιλογές τους, αλλά και να έχουν ολοκληρώσει τη γνωστική, κοινωνική και ηθική τους ανάπτυξη. Άλλωστε, η εκπαίδευση αποτελεί έναν χώρο εντός του οποίου θα πρέπει όλοι να έχουν πρόσβαση και ίσες ευκαιρίες. Επιπλέον, η ια βίου μάθηση- ο οποίο βέβαια αφορά και τους ενήλικες- αποτελεί σήμερα δικαίωμα, αλλά και απαίτηση στο πλαίσιο των νέων κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών (Πασιάς, 2017; European Commission, 2005).

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθούμε και στο γεγονός ότι οι ανήλικοι είναι άτομα τα οποία βρίσκονται υπό μία διαδικασία διαμόρφωσης του χαρακτήρα, της προσωπικότητας και της ηθικής τους. Η διαμόρφωση και ολοκλήρωση αυτή εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως το οικογενειακό περιβάλλον και το κλίμα που επικρατεί εντός αυτού, το οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο, την παρεχόμενη εκπαίδευση, αλλά και βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους νέους, όπως η τάση για αμφισβήτηση των κατεστημένων κανόνων και αξιών, η τάση για αντίδραση και για απελευθέρωση και οι έντονες συναισθηματικές και ψυχολογικές μεταπτώσεις, οι οποίες είναι ακόμη πιο δύσκολες σε περιπτώσεις μη ομαλής ανάπτυξης και κοινωνικοποίησης, αλλά και από την έντονη μιμητική συμπεριφορά που παρουσιάζουν.

Συμπερασματικά, η ειδική σωφρονιστική μεταχείριση των ανηλίκων εξηγείται από το γεγονός ότι πρόκειται για μια ηλικιακή ομάδα της οποίας οι ανάγκες είναι ιδιαίτερες και πιο απαιτητικές. Για να ανακεφαλαιώσουμε, το τυπικό σωφρονιστικό

σύστημα του εγκλεισμού είναι ιδιαίτερα δύσκολο και, σε πολλές περιπτώσεις, ακατάλληλο για τους ανήλικους. Επίσης, για την αντιμετώπιση της παραβατικής τους συμπεριφοράς, κατανοούμε ότι εκτός από το σωφρονισμό, πολύ σημαντικός είναι και ο ρόλος της εκπαίδευσης.

Κεφάλαιο 3: Η λειτουργία των σωφρονιστικών ιδρυμάτων ανηλίκων στην Ελλάδα

Μία από τις παρεμβατικές πολιτικές για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα είναι ο σωφρονισμός, δηλαδή η κράτηση και η διαμονή τους σε ειδικά για ανήλικους σωφρονιστικά ιδρύματα, τα οποία διαφέρουν από τα αντίστοιχα ιδρύματα ενηλίκων, καθώς είναι οργανωμένα ώστε να συμφωνούν με τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα και να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της. Στο παρόν κεφάλαιο, θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε την ιστορική εξέλιξη των ιδρυμάτων αυτών στη χώρα μας από το 19^ο αιώνα μέχρι σήμερα. Ειδικότερα, όσον αφορά τη λειτουργία των σωφρονιστικών ιδρυμάτων σήμερα, θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τους στόχους τους και πώς επιχειρούν να τους επιτύχουν μέσα από τη συγκεκριμένη λειτουργία. Βέβαια, θα πρέπει ξανά να επισημάνουμε ότι ο σωφρονισμός δεν αφορά μόνο τον εγκλεισμό σε ιδρύματα, αλλά και άλλες πρακτικές οι οποίες είναι δυνατόν να υλοποιηθούν εντός του οικογενειακού ή του σχολικού περιβάλλοντος, αλλά και ενός θεραπευτικού πλαισίου παρέμβασης και στήριξης.

3.1 Ιστορική εξέλιξη

Το δίκαιο το οποίο αφορά στην αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα ανάγεται στις απαρχές του νέου ελληνικού κράτους, με άλλα λόγια, στη δεκαετία του 1930. Κατά την εποχή εκείνη, τα όρια ηλικίας ήταν διαφορετικά, ενώ ανήλικοι θεωρούνταν οι νέοι κάτω των 14 ετών. Οι ανήλικοι οι οποίοι είχαν ηλικία μικρότερη των 10 ετών δεν ήταν υπόχρεοι τιμωρίας κατά την περίοδο εκείνη, καθώς ως παιδιά, δεν ήταν δυνατόν να τους καταλογιστούν ευθύνες για τις πράξεις τους. Ωστόσο, θα μπορούσαν να υποβληθούν σε αστυνομική επιτήρηση. Όσοι όμως ανήλικοι είχαν ηλικία 10 έως 14 ετών τιμωρούνταν με ειδική μεταχείριση. Πιο συγκεκριμένα, οι ποινές για τα άτομα της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας ήταν ανάλογες με εκείνες των ενηλίκων, αλλά η διάρκειά τους ήταν η μισή από εκείνων. Στην περίπτωση κατά την οποία ο ανήλικος είχε ενεργήσει «άνευ διακρίσεως», τότε κηρυσσόταν αθώος και είτε παραδιδόταν στους γονείς του είτε σε κάποιο επανορθωτικό ίδρυμα. Τέλος, οι ανήλικοι οι οποίοι ήταν άνω των 14 ετών είχαν την ίδια μεταχείριση με τους ενήλικες. Διαπιστώνει, λοιπόν, κανείς, ότι κατά την περίοδο εκείνη, το ποινικό δίκαιο που ίσχυε για τους ανήλικους ήταν πολύ αυστηρό και σκοπός του σωφρονισμού ήταν η τιμωρία (Κουράκης, 2006β).

Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, οι αρχές για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων αρχίζουν να μεταβάλλονται, υπό την επίδραση του προνοιακού προτύπου και οι ποινές τους να έχουν το χαρακτήρα διαπαιδαγώγησης και ηθικής ανάπτυξης παρά τιμωρίας. Από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, λοιπόν, γίνεται μία προσπάθεια αναμόρφωσης του συστήματος για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων, οι οποίες εκφράζονται στα σχέδια του Ποινικού Κώδικα τα οποία εκδίδονται τα έτη 1924, 1933, 1935, 1937 και 1940, για να οριστικοποιηθούν το 1950. Κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, υπήρχαν ρυθμίσεις οι οποίες προέβλεπαν τον εγκλεισμό των ανηλίκων σε ειδικά ιδρύματα, όπως αναμορφωτήρια και άσυλα, ακόμη και αν δεν είχαν κάνει κάποια αξιόποινη πράξη, μόνο και μόνο επειδή θεωρούνταν υποψήφιοι για ηθική παρεκτροπή. Οι ρυθμίσεις αυτές ήταν αντίθετες με τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως ανακλούσαν και τα προβλήματα μίας εποχής κατά την οποία υπήρχε πλήθος ορφανών και εγκαταλειμμένων ανηλίκων, λόγω των πολέμων και των προσφυγικών μετακινήσεων (Κουράκης, 2006β).

Επίσης, με τον Ποινικό Κώδικα του 1950, τα όρια ηλικίας μεταβλήθηκαν. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον κώδικά αυτόν, ανήλικοι θεωρούνται οι νέοι κάτω των 18 ετών. Τα παιδιά που έχουν ηλικία μικρότερη των 7 ετών δεν τιμωρούνταν, εφόσον θεωρούνταν νήπια, ούτε υπέκειντο σε αστυνομική επιτήρηση, ούτε σε προνοιακά μέτρα, ενώ οι ανήλικοι που ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 7 και 18 ετών απασχολούσαν τον ποινικό κώδικα και αντιμετώπιζαν συγκεκριμένες ποινές, οι οποίες αφορούσαν τον εγκλεισμό τους σε ειδικό σωφρονιστικό ίδρυμα μετά από δικαστική απόφαση για την ενοχή τους. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα μεταξύ 7 και 12 ετών ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα των παιδιών, τα οποία εν θεωρούνταν ικανά προς καταλογισμό και δεν ήταν δυνατόν να τους επιβληθεί κάποια ποινή, παρά μόνο να υποβληθούν σε θεραπευτικά ή αναμορφωτικά μέτρα. Μια ακόμη κατηγορία ανηλίκων που προβλεπόταν ήταν οι έφηβοι, τα άτομα δηλαδή που είχαν ηλικία 12-17 ετών, για τους οποίους προβλεπόταν μερικός καταλογισμός, ανάλογα με το επίπεδο ωριμότητάς τους. Οι έφηβοι ήταν δυνατόν να υποβληθούν σε ποινές, εάν το αποφάσιζε το δικαστήριο ανηλίκων, με βάση το κριτήριο της αρνητικής πρόγνωσης, δηλαδή της πιθανότητας να υποτροπιάσουν. Η μόνη ποινή που επιβαλλόταν στους έφηβους ήταν ο εγκλεισμός τους σε φυλακές ανηλίκων, ένα μέτρο το οποίο κατά κανόνα ήταν το έσχατο μέτρο και αποφευγόταν από το δικαστήριο. Τέλος, με το συγκεκριμένο ποινικό κώδικα, προβλέπονταν επίσης ειδικά μέτρα για τους νεαρούς

παραβάτες, τα άτομα που βρίσκονταν στην ηλικία μεταξύ 18 και 21 ετών (Κουράκης, 2006β).

Ο Ποινικός Κώδικας του 1950 αποτέλεσε το πιο σημαντικό θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων. Από την εποχή κατά την οποία καθιερώθηκε ο Ποινικός Κώδικας του 1950 και το σύστημα ειδικής μεταχείρισης των ανηλίκων με βάση τη διαπαιδαγώγηση, πολλά στοιχεία έχουν αλλάξει στο ποινικό δίκαιο και στην αντιμετώπιση των ανήλικων παραβατών. Οι αλλαγές αυτές οφείλονται στις κοινωνικές αλλαγές και στο αίτημα για προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και στην εξέλιξη της επιστήμης της εγκληματολογίας.

3.2 Σωφρονιστικά ιδρύματα ανηλίκων σήμερα: στόχοι και τρόπος λειτουργίας

Σήμερα, το σωφρονιστικό σύστημα στην Ελλάδα έχει εκσυγχρονιστεί και αναμορφωθεί με βάση τις διεθνείς εξελίξεις, τα νέα επιστημονικά δεδομένα και τα μέτρα που εφαρμόζονται διεθνώς για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς ανηλίκων. Ο Ποινικός Κώδικας του 1950 αναθεωρήθηκε, ενώ ο τελευταίος νόμος ο οποίος ισχύει για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων είναι ο Νόμος 3189 (2003).

Σύμφωνα με τον Νόμο 3189/2003, τα αναμορφωτικά μέτρα τα οποία προβλέπονται για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων είναι η επίπληξή του, η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του στους κηδεμόνες του ή σε ιδρύματα και επιμελητές ανηλίκων, η συνδιαλλαγή μεταξύ ανήλικου δράστη και θύματος για την έκφραση συγνώμης και εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης, η αποζημίωση του θύματος ή η μείωση των συνεπειών της πράξης, η παροχή κοινωφελούς εργασίας, η παρακολούθηση κοινωνικών και ψυχολογικών προγραμμάτων, η φοίτηση σε σχολές επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης, η παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής, η ανάθεση της εντατικής επιμέλειας του ανήλικου σε προστατευτικές εταιρίες ή επιμελητές και η τοποθέτησή τους σε ειδικό ίδρυμα αγωγής (Άρθρο 122. Νόμος 3189/2003).

Εκτός όμως από τα αναμορφωτικά μέτρα, τα οποία αποσκοπούν στο σωφρονισμό του ανήλικου παραβάτη, από τον ίδιο νόμο προβλέπονται και

θεραπευτικά μέτρα, τα οποία εφαρμόζονται σε ειδικές περιπτώσεις, όταν ο ανήλικος βρίσκεται σε κατάσταση η οποία χρήζει θεραπείας. Τέτοιου είδους περιπτώσεις είναι όταν ο ανήλικος πάσχει από κάποια ασθένεια, ιδιαίτερα ψυχική, όταν είναι χρήστης ναρκωτικών ουσιών ή όταν η πνευματική και ηθική του ανάπτυξη είναι για οποιονδήποτε λόγο καθυστερημένη. Στις περιπτώσεις αυτές, ο ανήλικος αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερο τρόπο, ο οποίος περιλαμβάνει την ανάθεση της εντατικής του επιμέλειας στους κηδεμόνες του ή σε προστατευτικές εταιρίες και επιμελητές, την παρακολούθηση συμβουλευτικού και θεραπευτικού προγράμματος ή την παραπομπή του σε κάποιο κατάλληλο θεραπευτικό κατάστημα (Άρθρο 123. Νόμος 3189/2003).

Ένα πολύ σημαντικό μέτρο το οποίο εφαρμόζεται κατά τη λειτουργία του σύγχρονου σωφρονιστικού συστήματος είναι ο ευεργετικός υπολογισμός. Το μέτρο αυτό αποτελεί μία εναλλακτική λύση για την αμοιβή της εργασίας των κρατούμενων και εφαρμόζεται σε νεαρούς κρατούμενους. Ο ευεργετικός υπολογισμός έγκειται στη μείωση των ημερών της ποινής για κάθε ημέρα εργασίας ή παρακολούθησης κάποιου εκπαιδευτικού προγράμματος (Πιτσελά, 2014).

Ένα ακόμη βασικό στοιχείο το οποίο περιλαμβάνει το σύγχρονο σωφρονιστικό σύστημα στην Ελλάδα είναι η επικοινωνία του ανήλικου παραβάτη με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Η επικοινωνία αυτή έχει σκοπό την ομαλή διαβίωση του ανήλικου κρατούμενου στο περιβάλλον του ιδρύματος και την ταχύτερη επανένταξή του στην κοινωνία μετά τη λήξη της ποινής του. Τα μέσα με τα οποία είναι δυνατόν να επικοινωνούν οι ανήλικοι κρατούμενοι είναι η υποδοχή επισκεπτών, η αλληλογραφία, η τηλεφωνική επικοινωνία, η άδεια εξόδου, ο θεσμός ημιελεύθερης διαβίωσης και η ενημέρωση μέσα από τα ΜΜΕ (Πιτσελά, 2014).

Συμπεραίνει, λοιπόν, κανείς ότι σήμερα, το σωφρονιστικό σύστημα έχει σημειώσει προόδους οι οποίες αφορούν στην ηθική διαπαιδαγώγηση των ανηλίκων, το σεβασμό της προσωπικής τους αξίας και τη σημασία της επανένταξής τους στο κοινωνικό σύνολο. Ωστόσο, η εποχή μας, η οποία χαρακτηρίζεται από την οικονομική κρίση και την κρίση αξιών, εγείρει τον προβληματισμό όσον αφορά το βαθμό στον οποίον εφαρμόζονται ή έχουν απήχηση τα νέα προοδευτικά μέτρα τα οποία αφορούν στην αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων μέσα από το σωφρονισμό.

Κεφάλαιο 4: Η λειτουργία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην Ελλάδα

Η αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, εκτός από το σωφρονισμό, είναι δυνατόν να επιτευχθεί και μέσω της εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση, είτε συνδυάζεται με το σωφρονισμό είτε όχι, αποτελεί βασικό μέσο διαπαιδαγώγησης των ανθρώπων, καθώς τους παρέχει γνώσεις, τους βοηθά να καλλιεργήσουν τις δεξιότητές τους και να ολοκληρώσουν την προσωπικότητά τους. Στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της παραβατικής συμπεριφοράς, η εκπαίδευση είναι δυνατόν να λειτουργήσει είτε κατασταλτικά είτε προληπτικά. Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε στην ιστορική εξέλιξη των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην Ελλάδα και στο ρόλο του σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων.

4.1 Ιστορική εξέλιξη

Η εκπαίδευση στην Ελλάδα αποτελεί έναν κλάδο ο οποίος εξελίσσεται από την αρχαιότητα. Οι αρχαίοι Έλληνες έδιναν μεγάλη σημασία στην εκπαίδευση, καθώς πίστευαν ότι έτσι οι άνθρωποι καλλιεργούν το πνεύμα και το σώμα τους. Ωστόσο, μέχρι τη νεότερη εποχή, η εκπαίδευση αποτελούσε ένα προνόμιο το οποίο είχαν λίγοι εύποροι πολίτες. Η καθιέρωση της δημόσιας και δωρεάν παιδείας αποτελεί ένα πολύ πρόσφατο γεγονός το οποίο έχει την αφετηρία του στις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, σύμφωνα με τις οποίες η εκπαίδευση αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την πνευματική ανάπτυξη του ανθρώπου (Γέρου, 1996).

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, η εκπαίδευση αντιμετώπιζε διάφορες δυσχέρειες εξαιτίας της αδυναμίας οργάνωσης ισχυρού δικτύου συστηματικής εκπαίδευσης, της φτώχειας των ανθρώπων και των πολεμικών συγκρούσεων. Ωστόσο, πολλοί λόγιοι άνθρωποι ίδρυσαν σχολεία και σχολές κατά τα χρόνια εκείνα. Μετά την Επανάσταση του 1921, η οργάνωση της εκπαίδευσης αποτέλεσε βασικό μέλημα των κυβερνήσεων. Μία πολύ δυναμική αρχή έγινε με την κυβέρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος ίδρυσε πολλά εκπαιδευτικά ιδρύματα (Γέρου, 1996).

Κατά το β' μισό του 19^{ου} αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, η εκπαίδευση και, γενικότερα, η ελληνική κοινωνία μαστίζεται από ένα φαινόμενο με πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις, το επονομαζόμενο «Γλωσσικό Ζήτημα», το οποίο αφορά στη διαμάχη των Ελλήνων όσον αφορά τη χρήση της

γλώσσας και το διχασμό τους ανάμεσα σε δημοτικιστές και αρχαϊστές. Το πρόβλημα αυτό λύνεται οριστικά κατά τη Μεταπολίτευση, με την κατάργηση της καθαρεύουσας και την καθιέρωση της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας της εκπαίδευσης (Μητρόπουλος, 2012). Κατά τις επόμενες δεκαετίες, οι οποίες ακολούθησαν τη μεταπολίτευση, το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας εκσυγχρονίστηκε και ακολούθησε τις διεθνείς εξελίξεις και τις ευρωπαϊκές επιταγές. Κάποιες από τις αρχές της εκπαίδευσης στα τέλη του 20ού αιώνα και τις αρχές του 21^{ου} είναι η δωρεάν εκπαίδευση για όλους, η υποχρεωτική εκπαίδευση, η παροχή ίσως ευκαιριών, η εξειδίκευση, η διά βίου μάθηση και η ενεργός συμμετοχή των εκπαιδευόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

4.2 Το σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα για την αντιμετώπιση παραβατικών συμπεριφορών

Το σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα προβλέπει την αντιμετώπιση των παραβατικών συμπεριφορών των ανηλίκων με διάφορους τρόπους οι οποίοι αφορούν είτε την εκπαίδευση εντός του πλαισίου του σωφρονιστικού ιδρύματος είτε την πρόληψη και αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς εντός του σχολείου, από τους αρμόδιους της σχολικής κοινότητας. Η εκπαίδευση, όπως έχουμε ήδη προαναφέρει, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς, καθώς συντελεί στην κοινωνική και ηθική ανάπτυξη του ατόμου.

Στο πλαίσιο του σωφρονιστικού συστήματος που αφορά τους ανήλικους, προβλέπεται η σχολική και η επαγγελματική εκπαίδευση τους. Πιο συγκεκριμένα, μέσα σε όλα τα σωφρονιστικά ιδρύματα για ανήλικους είναι υποχρεωτικό να λειτουργεί μονοθέσιο δημοτικό σχολείο, αλλά και προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης, μαθητείας και εξειδίκευσης, τα οποία οργανώνονται από το Συμβούλιο των Φυλακών. Τα προγράμματα αυτά είναι πολύ σημαντικά για τους ανήλικους κρατούμενους, καθώς τους αποδίδονται ισότιμοι τίτλοι σπουδών, χωρίς την αναγραφή του γεγονότος ότι αποκτήθηκαν στο πλαίσιο σωφρονιστικού ιδρύματος, ενώ έχουν οφέλη που αφορούν στη μείωση της ποινής. Επίσης, οι ανήλικοι οι οποίοι κρατούνται σε σωφρονιστικά ιδρύματα έχουν το δικαίωμα να παρακολουθούν τη σχολική τους εκπαίδευση σε σχολεία της κοινότητας, όπου ανήκει το ίδρυμα. Το δικαίωμα αυτό πηγάζει από τη βασική αρχή των δικαιωμάτων του παιδιού, η οποία προβλέπει το δικαίωμα όλων στην εκπαίδευση (Πιτσελά, 2014).

Ο ευεργετικός υπολογισμός ο οποίος αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα είναι πολύ σημαντικός για την εκπαίδευση των ανήλικων κρατούμενων, καθώς τους παρέχει ένα επιπλέον κίνητρο, που είναι η μείωση της ποινής. Πιο συγκεκριμένα, το προνόμιο αυτό εφαρμόζεται, μεταξύ άλλων, σε περιπτώσεις συμμετοχής σε εκπαιδευτικά προγράμματα και φοίτησης σε σχολεία ή εκπαιδευτικά ιδρύματα ή σχολεία δεύτερης ευκαιρίας (Πιτσελά, 2014).

Ακόμη, είναι σημαντικό να αναφερθούν οι ευεργετικές ιδιότητες που έχει η εκπαίδευση όσον αφορά την πρόληψη της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Η παραβατική αυτή συμπεριφορά συχνά οφείλεται σε κοινωνικούς παράγοντες, όπως είναι η βία εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος, ο ρατσισμός, οι διαταραγμένες διαπροσωπικές σχέσεις και η αδυναμία κοινωνικοποίησης. Το σχολείο θα πρέπει να είναι έτοιμο να αντιμετωπίσει τέτοιους παράγοντες μέσα από την καλλιέργεια αξιών, όπως η αλληλεγγύη, η συνεργασία και ο αλληλοσεβασμός, αλλά και να βρίσκεται δίπλα στους μαθητές οι οποίοι αντιμετωπίζουν διάφορες δυσκολίες. Με τον τρόπο αυτό, είναι δυνατόν να προλάβει και να καταστείλει από τη ρίζα τους τις εκδηλώσεις της παραβατικής συμπεριφοράς.

Κεφάλαιο 5: Ποιοτική έρευνα

Το τελευταίο αυτό κεφάλαιο αποτελεί το ερευνητικό μέρος της εργασίας μας, στο οποίο επιχειρείται ποιοτική έρευνα με τη μέθοδο της συνέντευξης και συμμετέχοντες οκτώ ενήλικους άνδρες οι οποίοι κρατούνται στο σωφρονιστικό ίδρυμα Διαβατών Θεσσαλονίκης. Για την παρουσίαση του ερευνητικού αυτού μέρους, διατυπώνουμε τον ερευνητικό σκοπό, τα ερευνητικά ερωτήματα και περιγράφουμε το μεθοδολογικό πλαίσιο το οποίο ακολουθήθηκε για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας. Τέλος, παρουσιάσουμε και αναλύουμε τα αποτελέσματα της έρευνας, τα οποία, σε συνδυασμό με το θεωρητικό πλαίσιο που παρουσιάσαμε, μας οδηγούν σε ορισμένα συμπεράσματα και απαντήσεις για τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία έχουμε θέσει.

5.1 Διατύπωση σκοπού και ερευνητικών ερωτημάτων

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση του σωφρονιστικού και εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα σε σχέση με την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρούμε να εξετάσουμε τις συνθήκες διαβίωσης στο ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα, καθώς και το ρόλο της εκπαίδευσης εντός αυτού και τα οφέλη που έχει για τους κρατούμενους. Η διατύπωση του ερευνητικού σκοπού είναι σημαντική για τη διεξαγωγή μίας έρευνας, καθώς αυτός καθορίζει την κατεύθυνση την οποία θα ακολουθήσει αυτή (Babbie, 2011).

Το επόμενο βήμα μετά τη διατύπωση του σκοπού της έρευνας είναι ο προσδιορισμός των ερευνητικών ερωτημάτων τα οποία θα πρέπει να απαντηθούν με την ανάλυση των αποτελεσμάτων. Τα ερευνητικά ερωτήματα αποτελούν μέσα αποσαφήνισης των στοιχείων τα οποία ο ερευνητής επιθυμεί να αποσπάσει μέσα από την έρευνα και ουσιαστικά περιορίζουν το θεματικό πεδίο του ερευνητικού σκοπού (Babbie, 2011; Cresswell, 2011). Τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στην παρούσα έρευνα είναι τα εξής:

1. Ποιες συνθήκες επικρατούν στο ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα για το σωφρονισμό των ενηλίκων;
2. Κατά πόσον οι συνθήκες αυτές είναι κατάλληλες για εφαρμογή στα σωφρονιστικά ιδρύματα ενηλίκων;
3. Ποιος είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης ως βασικού παράγοντα των σωφρονιστικών ιδρυμάτων;

4. Ποιος είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης ως παρεμβατικής πολιτικής για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων;

5.2 Μεθοδολογικό πλαίσιο

Για τη διεξαγωγή της παρούσας μελέτης, επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε την ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία θα διεξαχθεί με τη βοήθεια ενός ενδεδειγμένου ερευνητικού εργαλείου, αυτού της συνέντευξης. Η έρευνα που διεξάγεται με βάση την ποιοτική μεθοδολογία βασίζεται στις απόψεις των συμμετεχόντων και στην παρατήρηση της συμπεριφοράς τους κατά την επαφή του ερευνητή μαζί τους. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από ερωτήματα τα οποία τίθενται στους συμμετέχοντες, ενώ τα δεδομένα τα οποία συλλέγονται είναι λεκτικά και χρήζουν θεματικής ανάλυσης. Σκοπός της ποιοτικής έρευνας είναι να αναλυθεί διεξοδικά και εκτενώς το υλικό το οποίο συλλέγεται, ώστε να αναδειχθεί νόημα του και να κατανοηθεί η στάση και η θέση καθενός από τους συμμετέχοντες (Cresswell, 2011; Babbie, 2011). Για τη διεξαγωγή της συνέντευξης, χρησιμοποιήθηκαν οι εξής συγκεκριμένες ερωτήσεις, οι οποίες είναι διατυπωμένες με όσο πιο απλό τρόπο είναι δυνατόν, καθώς στους συμμετέχοντες περιλαμβάνονται αλλοδαποί, αλλά και άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο:

1. Μίλησέ μου για σένα.
2. Έχεις αδέρφια; Τα βλέπεις;
3. Έχεις πάει σχολείο;
4. Πριν έρθεις εδώ, τι έκανες;
5. Έχεις περάσει και από άλλο μέρος σαν και αυτό;
6. Πες μου για τη ζωή σου εδώ. Τι κάνεις όλη μέρα; Έχεις φίλους εδώ;
7. Πώς βρέθηκες εδώ;
8. Έγινε δίκη;
9. Είναι σωστό ή λάθος που βρίσκεσαι εδώ;

Η έρευνα διεξήχθη στις 8 Μαΐου 2018. Η ερευνητική διαδικασία που ακολουθήθηκε έχει ως εξής: Ο ερευνητής, αφού έλαβε άδεια από τους αρμόδιους, ήτοι τη διεύθυνση του σωφρονιστικού ιδρύματος Διαβατών Θεσσαλονίκης, επισκέφθηκε το ίδρυμα, ώστε αν συναντήσει τους 8 κρατούμενους οι οποίοι θα συμμετείχαν στην έρευνα. Με την επίσκεψή του εκεί, όπως είναι φυσικό, υποβλήθηκε

σε σωματικό έλεγχο, ενώ τηρήθηκαν υψηλές προδιαγραφές ασφαλείας. Το κλίμα το οποίο διαμορφώθηκε εντός του ιδρύματος ήταν, σε γενικές γραμμές, θετικό, τόσο ανάμεσα στον ερευνητή και τη διεύθυνση όσο ανάμεσα στον ερευνητή και τους κρατούμενους. Για τις συνεντεύξεις, υπήρχε ελάχιστος χρόνος διαθέσιμος, περίπου 2 ώρες και 30 λεπτά, συγκεκριμένα, από τις 9.15 έως τις 11.45, τις ώρες δηλαδή κατά τις οποίες διαρκούν τα μαθήματα στο σχολείο του σωφρονιστικού ιδρύματος.

Όσον αφορά τη διεξαγωγή της έρευνας, θα πρέπει να αναφερθούμε σε συγκεκριμένους περιορισμούς τους οποίους αντιμετωπίσαμε. Ένας από τους περιορισμούς αυτούς ήταν ο ελάχιστος χρόνος ο οποίος δόθηκε, γεγονός το οποίο απέκλεισε τη δυνατότητα συζήτησης με τους κρατούμενους. Επίσης, οι ερωτήσεις της συνέντευξης, θα έπρεπε να έχουν όσο το δυνατόν απλούστερο λεξιλόγιο, καθώς οι κρατούμενοι ήταν είτε αλλοδαποί είτε χαμηλού μορφωτικού επιπέδου. Επιπλέον, στο πλαίσιο της τήρησης των κανόνων ασφαλείας εντός του σωφρονιστικού ιδρύματος, απαγορευόταν η ηχογράφηση των συνεντεύξεων και, έτσι, οι απαντήσεις καταγράφηκαν σε ένα τετράδιο.

5.3 Αποτελέσματα

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζουμε και σχολιάζουμε τα αποτελέσματα τα οποία προέκυψαν μέσα από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, από τους οποίους πήραμε συνέντευξη. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα πραγματοποιηθεί ανά ερώτηση, καθώς για κάθε ερώτηση της συνέντευξης θα υπάρχει μία υποενότητα όπου τα αποτελέσματα θα παρουσιάζονται με βάση τη θεματική συνάφεια και θα σχολιάζονται προς την κατεύθυνση των ερευνητικών ερωτημάτων στα οποία επιχειρούμε να απαντήσουμε.

1. Μίλησέ μου για σένα.

Οι οκτώ άνδρες οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα ερωτήθηκαν αρχικά για κάποια πράγματα για τον εαυτό τους. Από τους 8 άνδρες, οι 6 είναι αλλοδαποί, ενώ οι δύο Έλληνες. Οι χώρες από τις οποίες προέρχονται οι 6 άνδρες είναι η Αλβανία, η Νιγηρία, το Πακιστάν και η Ρωσία. Οι άλλοι δύο συμμετέχοντες είναι Έλληνες. Οι ηλικίες των συμμετεχόντων είναι από 27 έως 61 ετών. Η ερώτηση αυτή δεν μας δίνει κάποια στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να απαντήσουν τα ερευνητικά μας ερωτήματα, ωστόσο είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για μία πρώτη γνωριμία με τους κρατούμενους, με σκοπό αυτοί να αισθανθούν άνετα και να έχουν τη διάθεση να

μιλήσουν ειλικρινά, ώστε να εξασφαλιστεί η αξιοπιστία και εγκυρότητα της παρούσας έρευνας.

2. Έχεις αδέρφια; Τα βλέπεις;

Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν για την οικογένειά τους και, πιο συγκεκριμένα, για το αν έχουν αδέρφια και αν τα βλέπουν. Πολλοί από τους συμμετέχοντες απάντησαν και για τους γονείς και γενικότερα με την οικογένειά τους. Εκτός, λοιπόν από τα αδέρφια, άλλοι αναφέρθηκαν στους γονείς και άλλοι στα παιδιά τους. Επίσης, άλλοι βλέπουν συχνά τους συγγενείς τους και άλλοι λιγότερο συχνά επειδή κατοικούν στη χώρα καταγωγής τους.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να σχολιάσουμε το γεγονός ότι πολλοί από τους συμμετέχοντες έχουν πολύ καιρό να δουν την οικογένειά τους. Το γεγονός αυτό μας εγείρει τον προβληματισμό σχετικά με το σωφρονισμό των ανηλίκων, για τους οποίους, όπως προαναφέρθηκε στο θεωρητικό μέρος, είναι ακόμη πιο δύσκολο να ζουν μακριά από την οικογένειά τους. Μάλιστα, αν δεχθούμε ότι οι περισσότεροι κρατούμενοι- ενήλικες όντες- αναφέρθηκαν στους γονείς τους, χωρία να ερωτηθούν γι' αυτούς, καθώς ερωτήθηκαν μόνο για τα αδέρφια τους, κατανοούμε ότι η οικογένεια και, ιδιαίτερα, οι γονείς, αποτελούν πολύ σημαντικούς ανθρώπους για τη ζωή του κάθε ατόμου. Εκτός από τους γονείς και τα αδέρφια, επίσης σημαντικοί είναι οι σύζυγοι και τα παιδιά, δεδομένου ότι μιλήσαμε με ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας.

3. Έχεις πάει σχολείο;

Μία από τις ερωτήσεις οι οποίες τέθηκαν στους ερωτηθέντες είναι αν έχουν πάει σχολείο. Από τους 8 άνδρες, ο ένας δεν είχε πάει καθόλου σχολείο, ενώ οι υπόλοιποι έχουν πάει είτε σε κάποιες τάξεις του Δημοτικού είτε έως το αντίστοιχο ελληνικό Γυμνάσιο. Παρόλα αυτά, πολλοί από αυτούς δεν ολοκλήρωσαν καν το Δημοτικό, αφού πήγαν μόνο κάποια χρόνια.

Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη ερώτηση μας εγείρουν το ενδιαφέρον σχετικά με το ρόλο της εκπαίδευσης σχετικά με την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Η εκπαίδευση αποτελεί ένα απαραίτητο εφόδιο τόσο για τους ανήλικους όσο και για τους ενήλικους, ενώ όπως διαπιστώνουμε, έχει τη δυνατότητα να λειτουργήσει προληπτικά όσον αφορά την παραβατική συμπεριφορά των ενηλίκων. Έτσι, βλέποντας ότι κανείς από τους

ανθρώπους με τους οποίους μιλήσαμε δεν είχε ολοκληρώσει τη στοιχειώδη εκπαίδευση, είναι δυνατόν να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι, εάν αυτοί οι άνθρωποι είχαν περισσότερες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, θα μπορούσαν ίσως να αποφύγουν την εισαγωγή τους στο σωφρονιστικό σύστημα. Το συμπέρασμα αυτό, μάλιστα, ενισχύεται και από το γεγονός ότι, σε επόμενη ερώτηση, όλοι οι συμμετέχοντες μίλησαν με ενθουσιασμό και χαρά για το γεγονός ότι εντός του σωφρονιστικού ιδρύματος, λαμβάνουν κάποιου είδους εκπαίδευση και παρακολουθούν σχολεία δεύτερης ευκαιρίας.

4. Πριν έρθεις εδώ, τι έκανες;

Οι 7 από τους 8 συμμετέχοντες οι οποίοι ερωτήθηκαν για τη ζωή τους πριν έρθουν στο σωφρονιστικό ίδρυμα, αναφέρθηκαν στη δουλειά που έκαναν προηγουμένως, ενώ ο ένας περιέγραψε τη ζωή του πιο γενικά, ότι ήταν ωραία και είχε σχέση και μηχανάκι. Οι κρατούμενοι έκαναν διάφορες δουλειές, κάποιες από τις οποίες είναι η κατοχή μικροεπιχείρησης, οι αγροτικές και οικοδομικές εργασίες, η διακίνηση μεταναστών, ενώ άλλοι είχαν αλλάξει διάφορα επαγγέλματα.

5. Έχεις περάσει και από άλλο μέρος σαν και αυτό;

Οι 4 από τους 8 συμμετέχοντες στην έρευνα βρίσκονται για πρώτη φορά σε κάποιο σωφρονιστικό ίδρυμα, ενώ οι άλλοι 4 έχουν διατελέσει και σε άλλα σωφρονιστικά ιδρύματα. Ουσιαστικά, τα ευρήματα δείχνουν ότι οι κρατούμενοι σε σχέση με το συγκεκριμένο θέμα είναι μοιρασμένοι στο μισό. Ο ποσοστό αυτό είναι μεγάλο, αν σκεφθεί κανείς ότι πολλοί άνθρωποι αρχίζουν την περιπέτειά τους στο σωφρονιστικό σύστημα από πιο μικρή ηλικία, μάλιστα πολλοί από πριν ενηλικιωθούν.

Για να συνδέσουμε τα συγκεκριμένα ευρήματα με το θεωρητικό πλαίσιο, θα πρέπει να τονίσουμε για ακόμη μία φορά ότι η εισαγωγή στο σωφρονιστικό ίδρυμα σε μικρή ηλικία είναι επικίνδυνη για τον κοινωνικό στιγματισμό και την κοινωνική απομόνωση και περιθωριοποίηση, φαινόμενα τα οποία οδηγούν πολλούς νέους στην επανάληψη της παραβατικής συμπεριφοράς. Ένα από τα παραδείγματα κοινωνικού στιγματισμού αποτελεί η απάντηση ενός συμμετέχοντα, ο οποίος εξομολογήθηκε ότι χώρισε με τη σύζυγό του επειδή εκείνη φοβόταν τον στιγματισμό του ως εμπόρου ναρκωτικών. Επίσης, ένα παράδειγμα το οποίο ενισχύει την άποψη ότι οι ανήλικοι έχουν την ανάγκη ειδικής μεταχείρισης εντός του σωφρονιστικού συστήματος είναι

μία άλλη απάντηση ενός κρατούμενου ο οποίος εξομολογήθηκε ότι είχε παλαιότερα διατελέσει κρατούμενος μαζί με τον πατέρα του και ότι, ενώ ο πατέρας του είχε κάνει πιο σοβαρά αδικήματα, εκείνος είχε τιμωρηθεί με μεγαλύτερη ποινή.

6. Πες μου για τη ζωή σου εδώ. Τι κάνεις όλη μέρα; Έχεις φίλους εδώ;

Στην ερώτηση αυτή, οι συμμετέχοντες στην έρευνα αναφέρθηκαν στο πώς τους φαίνεται η ζωή υπό κράτηση στο συγκεκριμένο ίδρυμα, στις ασχολίες τους και στο κατά πόσον έχουν φίλους μέσα από το συγκεκριμένο χώρο. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι, όσον αφορά τις ασχολίες των κρατουμένων, όλοι αναφέρθηκαν στο σχολείο και όλοι με θετικούς χαρακτηρισμούς. Για να πάρουμε τα πράγματα από την αρχή, όσον αφορά τη ζωή στο σωφρονιστικό ίδρυμα, οι 5 από τους 8 κρατούμενους εξέφρασαν αρνητικά σχόλια για τη ζωή και τις συνθήκες διαβίωσης στο ίδρυμα, ο ένας είπε ότι είναι καλά, ο ένας ότι τα πράγματα είναι εντελώς στάσιμα και ότι δεν αλλάζει τίποτε, ενώ ένας ακόμη δεν περιέγραψε την κατάσταση.

Στην ερώτηση για την καθημερινή τους ενασχόληση, όλοι οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στο σχολείο με θετικά σχόλια, καθώς όλοι θεώρησαν ότι το σχολείο τους προσφέρει σημαντικά οφέλη. Κάποια από τα οφέλη που αναφέρθηκαν είναι η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, για τους αλλοδαπούς κρατούμενους, η δημιουργική απασχόληση, η συνεργασία με τους καθηγητές, οι οποίοι τους βοηθούν σε μεγάλο βαθμό, η επικοινωνία και η ανάπτυξη δεξιοτήτων. Επίσης, σημαντικό είναι το γεγονός ότι, κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, η ώρα των κρατούμενων περνά πιο ευχάριστα και εποικοδομητικά. Ακόμη, θα πρέπει να αναφερθούμε και σε μία πολύ ενδιαφέρουσα απάντηση που υποστήριζε ότι οι κρατούμενοι με τους εκπαιδευτικούς έχουν μία σχέση αλληλεπίδρασης, καθώς ο ένας μαθαίνει από τον άλλο. Τέλος, οι κρατούμενοι αναφέρθηκαν και στα αγαπημένα τους μαθήματα τα οποία είναι ανάλογα των ενδιαφερόντων και των δεξιοτήτων τους.

Το τελευταίο σκέλος της ερώτησης αυτής αφορά στις φιλίες οι οποίες δημιουργούνται εντός του σωφρονιστικού ιδρύματος. Οι 3 από τους συμμετέχοντες απάντησαν ότι έχουν κάνει φίλους εντός του ιδρύματος, ενώ οι 2 θεωρούν ότι οι πραγματικοί τους φίλοι βρίσκονται εκτός αυτού και ότι οι σχέσεις που συνάπτουν μέσα είναι πιο επιφανειακές ή τυπικές. Οι υπόλοιποι συμμετέχοντες δεν αναφέρθηκαν καθόλου σε αυτή την παράμετρο.

7. Πώς βρέθηκες εδώ;

Οι 8 άνδρες οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα έχουν κατηγορηθεί ή καταδικαστεί για διάφορες παραβατικές πράξεις. Οι πιο σημαντικές από αυτές είναι το εμπόριο ναρκωτικών, η διακίνηση λαθρομεταναστών, οι ληστείες και οι κλοπές και η δράση τους ως μέλη συμμοριών. Το εμπόριο ναρκωτικών και η διακίνηση μεταναστών ήταν τα πιο συχνά αδικήματα των συμμετεχόντων. Επίσης, στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφερθεί ότι κάποιοι από τους συμμετέχοντες, αν και τελικά απάντησαν, αρχικά δυσκολεύτηκαν να το κάνουν γιατί βρέθηκαν σε κατάσταση είτε αμηχανίας είτε καχυποψίας.

Το πρώτο πράγμα το οποίο θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει πάνω στις απαντήσεις αυτές είναι το γεγονός ότι, αν εξαιρέσουμε ίσως τη διακίνηση μεταναστών, τα υπόλοιπα αδικήματα είναι ιδιαίτερα συχνά σε μικρές ηλικιακές ομάδες στη χώρα μας. Πολλοί νέοι ακόμη και πριν ενηλικιωθούν, γίνονται χρήστες ναρκωτικών, με αποτέλεσμα, πολύ συχνά, να καταλήγουν, σε μεγαλύτερη ηλικία, στο εμπόριο. Η δράση των συμμοριών αποτελεί επίσης ένα αδίκημα στο οποίο συμμετέχουν πολλοί ανήλικοι, ειδικά στα μεγάλα αστικά κέντρα, ενώ οι ληστείες και οι κλοπές αγγίζουν όλες τις ηλικιακές ομάδες, συμπεριλαμβανομένων και των ανήλικων.

Μία ακόμη παρατήρηση την οποία θα πρέπει να κάνουμε πάνω στις απαντήσεις των κρατουμένων στο συγκεκριμένων ερώτημα, αφορά στην αμηχανία τους και στην απροθυμία τους να απαντήσουν. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει το φαινόμενο του στιγματισμού, στο οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί, το οποίο αποτελεί έναν βασικό φόβο ακόμη και για τους ανήλικες παραβάτες. Η αναφορά στο ίδιο το αδίκημα που τους οδήγησε στη φυλακή αποτελεί ένα θέμα συζήτησης το οποίο δεν θέλουν να προσεγγιστεί, παρόλο που γενικότερα, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι το κλίμα μεταξύ του ερευνητή και του συνεντευξιαζόμενου ήταν άνετο και φιλικό. Ωστόσο, ίσως εξαιτίας του γεγονότος ότι και ο ερευνητής δεν επέμεινε στη συγκεκριμένη ερώτηση, όλοι τελικά οι συμμετέχοντες απάντησαν στην ερώτηση, έστω και καθυστερημένα.

8. Έγινε δίκη;

Μία ακόμη ερώτηση η οποία τέθηκε στους συμμετέχοντες είναι αν έχει γίνει η δίκη για το έγκλημα το οποίο έχουν διαπράξει. Στις 6 από τις 8 περιπτώσεις, η δίκη είχε γίνει και οι κατηγορούμενοι γνώριζαν την ποινή τους, μάλιστα σε κάποιες

περιπτώσεις η δίκη είχε μόλις γίνει. Στις άλλες 2 περιπτώσεις, οι κρατούμενοι περίμεναν να γίνει η δίκη τους.

9. Είναι σωστό ή λάθος που βρίσκεσαι εδώ;

Η τελευταία ερώτηση η οποία τέθηκε στους συνεντευξιαζόμενους ήταν αν, κατά τη δική τους άποψη, βρίσκονται στο σωφρονιστικό ίδρυμα δικαίως ή αδικώς, κοινώς, αν είναι σωστό που βρίσκονται εκεί ή όχι. Οι τρεις από τους συμμετέχοντες απάντησαν ότι θεωρούν λάθος ή άδικο που βρίσκονται εδώ, ενώ οι τέσσερις ότι είναι σωστό, ανάλογα με την πράξη που διέπραξαν. Η απάντηση ενός ακόμη συμμετέχοντα ήταν πιο ασαφής, καθώς υποστήριξε ότι υπήρξε τυχερός με τη 16χρονη ποινή που του δόθηκε, καθώς άλλοι που διέπραξαν το ίδιο έγκλημα είχαν καταδικαστεί σε ισόβια κάθειρξη.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι οι κρατούμενοι που συμμετείχαν στην έρευνα σε μεγάλο βαθμό έχουν μετανοήσει για τις πράξεις τους. Η πρώτη παρατήρηση που έχουμε να κάνουμε πάνω σε αυτό είναι ότι ο ρόλος του σωφρονισμού ως μέσου μετάνοιας, νουθεσίας, διαπαιδαγώγησης και επανένταξης είναι αποτελεσματικός, περισσότερο μάλιστα από το ρόλο του ως τιμωρίας ή εκδίκησης. Η δεύτερη παρατήρησή μας είναι ότι ο ρόλος του σχολείου και της εκπαίδευσης εντός του σωφρονιστικού ιδρύματος είναι πολύ σημαντικός για την ηθική ανάπτυξη των ανθρώπων και ιδιαίτερα για τη διάπλαση της προσωπικότητας των νέων.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα μελέτη διερευνήσαμε τις παρεμβατικές πολιτικές που ακολουθούνται στην Ελλάδα για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων μέσα από τα σωφρονιστικά και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, ενώ ακόμη, επιχειρήσαμε ποιοτική έρευνα με ενήλικους συμμετέχοντες, μέσα από την οποία διερευνήσαμε την κατάσταση του σύγχρονου ελληνικού σωφρονιστικού συστήματος και του ρόλου της εκπαίδευσης εντός αυτού.

Η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων αποτελεί ένα φαινόμενο περίπλοκο το οποίο οφείλεται σε πολλούς παράγοντες και χρειάζεται ειδική και προσεκτική αντιμετώπιση από τους αρμόδιους φορείς. Οι κυβερνήσεις εφαρμόζουν ειδικές παρεμβατικές πολιτικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού, οι οποίες έχουν χαρακτήρα τόσο σωφρονιστικό όσο και εκπαιδευτικό. Ο λόγος για τον οποίον οι ανήλικοι παραβάτες αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο και δεν εξισώνονται με τους ανήλικους οφείλεται στην προσπάθεια για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, αλλά και στις ιδιαιτερότητες που έχει η συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα, καθώς είναι πιο ευαίσθητη και τρωτή απέναντι στον κοινωνικό στιγματισμό, αλλά ταυτόχρονα, αποτελεί και μία ομάδα που θα πρέπει να λαμβάνει εκπαίδευση.

Το σωφρονιστικό σύστημα και το θεσμικό πλαίσιο που αφορά την παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων ξεκίνησε στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1830, ενώ βασική αναθεώρηση και εκσυγχρονισμός του πραγματοποιήθηκε το 1950, με τον αντίστοιχο Ποινικό Κώδικα. Σήμερα, ισχύει ο νόμος του 2003, ο οποίος καθορίζει τα αναμορφωτικά και τα θεραπευτικά μέτρα στα οποία υπόκεινται οι ανήλικοι παραβάτες. Μέσα στην ιστορική αυτή εξέλιξη του ελληνικού σωφρονιστικού συστήματος, παρατηρεί κανείς ότι κατά τις απαρχές του, ο σκοπός του ήταν τιμωρητικός, ενώ οι ρυθμίσεις οι οποίες αφορούσαν στους ανήλικους ήταν ιδιαίτερα αυστηρές και αντίθετες με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από τα μέσα του 20ού αιώνα, αρχίζει να επικρατεί η μέριμνα της διαπαιδαγώγησης και της ηθικής προστασίας των ανηλίκων στο σωφρονιστικό σύστημα, ενώ σήμερα, το σύστημα αυτό είναι ακόμη πιο εκσυγχρονισμένο και ακολουθεί τις διεθνείς νομικές και κοινωνικές επιταγές για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα του παιδιού.

Πολύ σημαντικό για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων είναι το εκπαιδευτικό σύστημα και ο τρόπος λειτουργίας του. Η εκπαίδευση αποτελεί ένα πανάρχαιο αγαθό, το οποίο σήμερα είναι δικαίωμα όλων και

όχι μόνο των λίγων. Για το λόγο αυτό οι ανήλικοι οι οποίοι εκτίουν ποινές στα σωφρονιστικά ιδρύματα θα πρέπει να λαμβάνουν την ανάλογη σχολική και επαγγελματική εκπαίδευση, η οποία θα τους βοηθήσει στην ηθική και πνευματική τους διαπαιδαγώγηση και στην επανένταξή τους στην κοινωνία. Επίσης, η εκπαίδευση είναι δυνατόν να λειτουργήσει και ως προληπτικό μέτρο απέναντι στην ανήλικη παραβατικότητα, όταν αυτή μεταδίδει τις κατάλληλες ηθικές αρχές και καλλιεργεί τις κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών.

Η ποιοτική έρευνα την οποία πραγματοποιήσαμε αφορά στις απόψεις των κρατούμενων στο σωφρονιστικό ίδρυμα Διαβατών Θεσσαλονίκης απέναντι στο σωφρονιστικό σύστημα και στην παροχή σχολικής εκπαίδευσης εντός αυτού. Όπως αναδείχθηκε μέσα από τις απαντήσεις των οκτώ συμμετεχόντων, οι συνθήκες διαβίωσης εντός του σωφρονιστικού ιδρύματος είναι δύσκολες, καθώς οι κρατούμενοι βρίσκονται μακριά από την οικογένεια και τους φίλους τους. Ωστόσο, η λειτουργία σχολείου εντός του ιδρύματος αποτελεί ένα γεγονός το οποίο οι κρατούμενοι το θεωρούν ευχάριστο και ενθαρρυντικό, καθώς τους προσφέρει γνώσεις, τους βοηθά να καλλιεργούν τη δημιουργικότητά τους και να αξιοποιούν εποικοδομητικά το χρόνο τους.

Συνοψίζοντας, η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων αποτελεί ένα πολύπλοκο φαινόμενο το οποίο χρήζει ειδικής μεταχείρισης από τους αρμόδιους φορείς. Σήμερα, η παραβατική αυτή συμπεριφορά αντιμετωπίζεται με διάφορα μέτρα, θεραπευτικά και αναμορφωτικά, αλλά και μέσα από τα σωφρονιστικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα. Οι παρεμβατικές πολιτικές των σύγχρονων κοινωνιών πρέπει να ακολουθούν συγκεκριμένες αρχές και κανόνες για την αντιμετώπιση των ανηλικών παραβατών και για την επανένταξή τους στην κοινωνία, η οποία είναι απαραίτητη για τη μετέπειτα πορεία της ζωής τους. Σημαντικός παράγοντας για την επανένταξη αυτή είναι η εκπαίδευση, η οποία συντελεί στην ηθική και γνωστική ανάπτυξη του ατόμου, αλλά και στην κοινωνικοποίησή του.

Οι προβληματισμοί για την αποτελεσματικότητα των σωφρονιστικών και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων είναι πολλοί, καθώς τα φαινόμενα βίας στην ηλικιακή αυτή ομάδα αυξάνονται, στο πλαίσιο μίας κοινωνίας η οποία απανθρωποποιείται και φτωχοποιείται. Τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι οι συνθήκες κράτησης του ελληνικού σωφρονιστικού συστήματος είναι άσχημες, με αποτέλεσμα η ζωή υπό εγκλεισμό να είναι δύσκολη, ενώ οι κρατούμενοι, ανήλικοι και ενήλικοι, βρίσκονται

στο περιθώριο της κοινωνίας, ξεχασμένοι από την Πολιτεία και τους πολίτες. Ωστόσο, η ανάπτυξη του εκπαιδευτικού συστήματος εντός των σωφρονιστικών συστημάτων αποτελεί ένα σημάδι ελπίδας για την αναδιαμόρφωση των συνθηκών του σωφρονιστικού συστήματος. Η διερεύνηση του ρόλου της εκπαίδευσης στην αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων και της ετοιμότητας και κατάρτισης των εκπαιδευτικών πάνω στο ζήτημα αυτό, θα προσέφερε πολύ σημαντικές πληροφορίες, ώστε να καλυφθεί περισσότερο το θέμα.

Βιβλιογραφία

Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα*, μτφρ. Γ. Βογιατζής, Αθήνα: Κριτική.

Γέρου, Θ. (1996). *Η ελληνική παιδεία*, Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης- Παιδεία.

Creswell, J.W., (2011). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής έρευνας*, επιμ. Χ. Τσορμπατζούδης, (μτφ. Ν. Κουβαράκου) Αθήνα: εκδόσεις Έλλην.

Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Αθήνα, Κομοτηνή.

European Commission, (2005). *Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications*, E.E.

Κατσίρας, Λ. (2008). *Ανήλικοι παραβάτες. Ο ρόλος της εκπαίδευσης και της συμβουλευτικής παρέμβασης*, Αθήνα.

Κουράκης, Ε.Ν. (2006α). *Για να νιώθουμε ασφαλείς σε μία κοινωνία ενεργών πολιτών: Πρακτικό εγχειρίδιο για την νόμιμη προστασία του πολίτη από την καθημερινή παραβατικότητα*, Αθήνα: Σάκκουλα.

Κουράκης, Ν.Ε. (2006β). *Το θεσμικό πλαίσιο του δικαίου ανηλίκων. Ελλάδα και Ευρώπη*, Αθήνα: ΕΚΠΑ.

Μαυρογιάννης, Γ. (2006). «Παιδική και εφηβική παραβατικότητα. Παθογενή αίτια αποδόμησης της θεσμικής κοινωνικοποίησης και επιπτώσεις εξωγενών παραγόντων», *Προβληματισμοί*, 36.

Μητρόπουλος, Γ.Φ. (2012). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976», *Πρακτικά του ΕΛΛΙΕΠΕΚ, 6^ο Πανελλήνιο Συνέδριο*, σ σ. 1-8.

Μπίμπου- Νάκου, Ι. & Νικηφορίδης, Π. (2016). *Νεανική παραβατικότητα: ποιοτική προσέγγιση και καλές πρακτικές για ένα μοντέλο πρόσληψης της ΕΠΑΘ*, Θεσσαλονίκη: ΕΠΑΘ.

Νόβα- Καλτσούνη, Χ. (2001). *Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία: ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου*, Αθήνα: Gutenberg.

Νόμος Υπ Αριθμ. 3189 (2003). «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, 243: 4315-4323.

Πανταζής, Σ. (2006). *Διαπολιτισμική Αγωγή στο Νηπιαγωγείο*, Αθήνα: Ατραπός.

Πασιάς, Γ. (2017). *Ευρωπαϊκή Ένωση και Διεθνείς Οργανισμοί. Σημειώσεις του Μαθήματος*, Αθήνα: ΦΠΨ.

Πιτσελά, Α. (2002). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.

Πιτσελά, Α. Γ. (2014). «Δίκαιο των ανηλίκων», *Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα*, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.

Στασινός, Δ. (2016). *Η ειδική εκπαίδευση 2020 plus. Για μία συμπεριληπτική ή ολική εκπαίδευση στο νέο- ψηφιακό σχολείο με ψηφιακούς πρωταθλητές*, Αθήνα: Παπαζήση.

Το Χαμόγελο του Παιδιού (2009). *Σχέδιο δράσης για την οριζόντια δικτύωση και το συντονισμό υπηρεσιών και φορέων κοινωνικής αλληλεγγύης για το παιδί*, Αθήνα: Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας.

Τρίγκα- Μερτίκα, Ε. (2011). *Σχολική Βία/ Bullying: Σχολικός εκφοβισμός, Θυματοποίηση. Ο ρόλος οικογένειας- σχολείου*, Αθήνα: Γρηγόρη.

Παράρτημα

Πρώτη Συνέντευξη

1. Είμαι από την Εύβοια και είμαι 36 χρονών.
2. Ναι έχω έναν αδερφό. Τον αδερφό μου και τους γονείς μου έχω να τους δω σχεδόν δύο χρόνια.
3. Ναι έχω πάει σχολείο ως τις αρχές της τρίτης Γυμνασίου αλλά δεν την τελείωσα.
4. Είχα μαγαζί με είδη δώρων στην Εύβοια.
5. Είναι το πρώτο μέρος που έχω έρθει, δεν ξανά έκανα φυλακή. Έχω ήδη 22 μήνες εδώ μέσα.
6. Εντάξει δεν μου αρέσει, πάλι καλά όμως που υπάρχει το σχολείο και περνάω καλά. Μου αρέσει πάρα πολύ γιατί αξιοποιώ το χρόνο μου δημιουργικά. Υπάρχουν υπομονετικοί δάσκαλοι και πολύ καλοί. Βασικά τα συναισθήματα είναι αμοιβαία πιστεύω.
7. Εδώ βρέθηκα για τα ναρκωτικά. Για εμπόριο με βάλανε.
8. Έγινε το δικαστήριο πριν από 16 μήνες .
9. Εγώ έφαγα 16 χρόνια. Ήταν καλά όμως, γιατί οι περισσότεροι είχαν φάει ισόβια, γιατί είχαν περισσότερα κιλά χασίς από εμένα. Ήμουν τυχερός μπορώ να πω!

Δεύτερη Συνέντευξη

1. Είμαι από το Πακιστάν, όχι πολλές ευκαιρίες και πολλά λεφτά εκεί. Είμαι 27 χρονών.
2. Έχω τρία αδέρφια και τους γονείς μου εκεί. Όχι έχω πολύ καιρό να τους δω, πολλά χρόνια, δώδεκα. Μιλάμε όμως στο τηλέφωνο.
3. Όχι δεν έχω ξαναπάει ποτέ, μου αρέσει όμως εδώ που πηγαίνω σχολείο πολύ.
4. Δούλευα με μετανάστες πριν έρθω εδώ.
5. Όχι πρώτη φορά.
6. Εδώ τα ίδια είναι δεν αλλάζει τίποτα. Εδώ έχω φίλους. Καλά είσαι με τους φίλους σου. Σηκώνομαι κάθε πρωί , πηγαίνω σχολείο μόνο από την Δευτέρα ως την Παρασκευή, μετά κοιμάμαι για δύο ώρες. Μετά σηκώνομαι και βγαίνω στο προαύλιο. Μετά κοιμάμαι στις δώδεκα με μία.
7. Εδώ επειδή έφερνα μετανάστες ήρθα.
8. Το δικαστήριο θα γίνει τώρα στις 21 Μαΐου.
9. Δεν μπορώ να πω ότι για μένα είναι σωστό, αλλά είναι λάθος.

Τρίτη Συνέντευξη

1. Είμαι από την Αλβανία.
2. Έχω πέντε αδέρφια και τους γονείς μου. Έρχονται να με δουν στο επισκεπτήριο όταν μπορούν. Εγώ τώρα είμαι δύο χρόνια μέσα.
3. Ναι, τελείωσα το Δημοτικό στην Αλβανία, το οποίο είναι εννέα χρόνια εκεί, όπως είναι το Γυμνάσιο εδώ.
4. Μικρός ήρθα εδώ στην Ελλάδα, στα 16 μου για να δουλέψω, με την προϋπόθεση για καλύτερη ζωή, να βρω δουλειά και να έχω χρήματα.
5. Όχι πρώτη φορά μπήκα μέσα. Είμαι εδώ (Διαβατά) από το 2002.
6. Εδώ πως θες να είναι, χάλια. Έχω φίλους εδώ. Έχω το σχολείο που είναι πάρα πολύ καλή ευκαιρία γιατί αν κάνουμε και δουλειές γλιτώνουμε μέρες εδώ μέσα. Το νιώθω χρήσιμο, είναι ευχάριστοι άνθρωποι και σωστοί. Μόλις κλείνει αυτή η πόρτα του σχολείου κάθε φορά, αλλάζει η ψυχολογία μου και στεναχωριέμαι.
7. Από κλοπή και από ληστεία μπήκα μέσα.
8. Έγινε το πρώτο δικαστήριο και περιμένω το εφετείο σε οχτώ μήνες θα γίνει. Πιστεύω τα Χριστούγεννα να βγω ή σε δύο χρόνια αν μου πουν ότι δεν γίνεται. Και μετά θέλω μόλις βγω να πάω να δω την οικογένεια μου και τα παιδιά μου. Έχω δύο κοριτσάκια και με περιμένουν.
9. Άδικο είναι γιατί εγώ κατηγορήθηκα γιατί ήμουν στο τηλέφωνο, δεν πήγα εγώ στη ληστεία, οι άλλοι ήταν!

Τέταρτη Συνέντευξη

1. Είμαι από τη Νιγηρία, φτώχεια εκεί και ήρθα για δουλειά στην Ελλάδα. Είμαι 35 χρονών.
2. Έχω πέντε αδέρφια έχω να τους δω ενάμιση χρόνο.
3. Ναι έχω πάει στη Νιγηρία σχολείο ως την τετάρτη Δημοτικού.
4. Πριν έρθω εδώ δούλευα σαν εργάτης, έχω έρθει στην Ελλάδα από το 2004.
5. Όχι είναι η πρώτη φορά και ήρθα εδώ από το 2017.
6. Δύσκολη ζωή εδώ! Κάνω παρέα με άλλους γιατί δεν γίνεται αλλιώς, δεν έχω άλλη επιλογή. Μου αρέσει το σχολείο πάρα πολύ και κυρίως η Ελληνική γλώσσα και μετά τα μαθηματικά. Εδώ ΜΑΣ μαθαίνουν και ΤΟΥΣ μαθαίνουμε και εμείς.
7. Έκανα ένα λάθος στη ζωή μου και με έφερε εδώ. Γιατί ρωτάς; Είσαι ψυχολόγος μήπως;
8. Όχι αύριο θα πάω για δίκη.
9. Κατά τη γνώμη μου μ' αυτό που έκανα, έπρεπε να είμαι εδώ. Αλλά κάποιες φορές κάνεις κάτι χωρίς να το θέλεις και μετά σκέπτεσαι.
-Το μετάνιωσες δηλαδή;
-Ναι το μετάνιωσα, πουλούσα ναρκωτικά τότε.

Πέμπτη Συνέντευξη

1. Είμαι από την Αλβανία και είμαι 43 χρονών.
2. Έχω δύο αδέρφια. Έχω από το 1999 να δω τον αδερφό, τους γονείς και την αδερφή μου έχω να τους δω από το 2002.
3. Έχω πάει στην Αλβανία ως την τετάρτη Δημοτικού.
4. Είμαι μέσα από το 2003. Είχα συνεργείο με πλακάκια, έτσι δούλευα, περνούσα πλακάκια.
5. Ναι έχω μπει στην Κομοτηνή, στη Λάρισα, στην Άμφισσα.
6. Είναι δύσκολη ζωή εδώ. Σου λείπει η ελευθερία σου και σου λείπουν οι άνθρωποι που αγαπάς. Σχετικό είναι αν έχω φίλους!! Γιατί φίλος ίσον μεγάλη λέξη... Μου αρέσει το σχολείο, τα μαθηματικά και η ιστορία, κάνουμε παγκόσμια ιστορία. Οι δάσκαλοί μου είναι όλοι πολύ καλοί!
7. Γιατί τι το θες αυτό και ρωτάς; Από παρανομίες και από ναρκωτικά.
8. Ναι, έγινε δίκη τον Νοέμβριο. Πήρα ποινή εικοσιένα χρόνια.
9. Είναι σωστό που είμαι μέσα.

Έκτη Συνέντευξη

1. Είμαι από την Αθήνα και είμαι 31 χρονών.
2. Δεν έχω αδέρφια. Ο πατέρας μου ήταν και αυτός εδώ στην φυλακή, μαζί ήμασταν ήταν κρατούμενος και αυτός, έχει έξι μήνες που έφυγε. Τη μαμά μου δεν την γνώρισα ποτέ.
3. Ως την πρώτη Γυμνασίου πήγα, τέσσερις φορές πήγα πρώτη.
4. Ήμουν καλά είχα σχέση, είχα μηχανάκι. Έχω 18 μήνες εδώ.
5. Ναι, από τους ανήλικους στη Δομοκό, Πάτρα δηλαδή από τα 17 είμαι μέσα – έξω.
6. Δεν παλεύεται εδώ! Έχω κάνει παρέες όχι φίλους. Ξεφεύγω μέσω του σχολείου απ' τα κάγκελα της φυλακής. Μου αρέσουν τα αγγλικά και ο Γ. ο κοινωνιολόγος.
7. Για λαθρομετανάστες τώρα, πριν για ναρκωτικά, ληστείες και συμμορίες.
8. Πολλές δίκες έκανα και τώρα έχω δέκα χρόνια κάθειρξη.
9. Λάθος είναι γιατί ο πατέρας μου έκανε κάτι πιο βαρύ και φυλακίστηκε μόνο τρία χρόνια και εγώ δέκα, αυτό ήταν άδικο για μένα.

Εβδομή Συνέντευξη

1. Είμαι από την Αλβανία και είμαι 28 χρονών.
2. Έχω δύο αδερφές. Ευτυχώς όχι γιατί είναι Αλβανία. Η μια η αδερφή μου έχει επιληψία και ο λόγος που μπήκα στη φυλακή ήταν αυτός. Μια φορά τον μήνα βλέπω τους γονείς μου είναι χωρισμένοι.
3. Πήγα ως την έκτη Δημοτικού στην Αλβανία.
4. Αγρότης στην Καβάλα ήμουνα σε ένα χωριό, σε αφεντικό δούλευα. Μετά ήρθα Θεσσαλονίκη και δούλευα οικοδόμος.
5. Το 2013 πέρασα στο μεταγωγών, πέντε μήνες στον Κορυδαλλό, κάτι σαν κρατητήριο ήταν.
6. Καλά είναι η ζωή, καλύτερα που έγιναν έτσι τα πράγματα, γιατί γνώρισα το σχολείο και έμαθα πολλά πράγματα εδώ, έμαθα τον κόσμο. Ζω έξω με μια κοπέλα τέσσερα χρόνια τώρα, από την Αλβανία είναι και αυτή και είναι νοσηλεύτρια, τώρα θα πάρει το πτυχίο της. Η κοπέλα μου γεννήθηκε στην Ελλάδα. Φίλος δεν υπάρχει εδώ μέσα, οι φίλοι είναι έξω οι αληθινοί., μόνο τα τυπικά εδώ.
7. Κλοπές, για κλοπή πετρελαίου, έκλεψα για να στείλω στην αδερφή μου που είναι άρρωστη για να κάνει εγχείριση για το μάτι. Δεν είχα κάποιον εδώ να μου πει τι να κάνω. Τώρα μ' αυτό που έγινε, οχτώ χρόνια πρέπει να κάτσω εδώ.
8. Ναι έγινε. Πριν γίνει η δίκη, ήμουνα εδώ με παρόν για να μην φύγω από τη χώρα. Κάθε μέρα έδινα παρόν και υπέγραφα. Το 2017 έγινε η δίκη.
9. Υπάρχουν και χειρότερα. Είμαι πολύ ευχαριστημένος. Με το λάθος που έκανα έπρεπε να κάτσω εδώ να μάθω! Όταν βγω θέλω να δουλέψω οικοδομές πάλι στο ίδιο αφεντικό, αν με θέλει. Υπάρχει περίπτωση να με απελάσουν και αυτό δεν το θέλω καθόλου, μη με παρεξηγείς, ΕΔΩ είναι η ζωή μου και οι συνήθειες μου! Εκεί υπάρχει άλλη κουλτούρα. Την αγαπώ και τη σέβομαι την Ελλάδα!!

Ογδόη Συνέντευξη

1. Είμαι από τη Ρωσία, ήρθα στην Ελλάδα οχτώ χρονών και τώρα είμαι εξήντα ένα.
2. Η οικογένεια μου είναι εδώ. Με πιάσαν το 2017 και από τότε έχω να τους δω.
3. Ως το Δημοτικό πήγα, γιατί ο πατέρας μου έπαθε ένα εργατικό ατύχημα και ανέλαβα εγώ να δουλεύω ως τα δεκατρία. Επί χούντας ήρθαμε Ελλάδα. Ο πατέρας μου είχε ελληνική υπηκοότητα, η μητέρα μου ήταν από τη Ρωσία.

4. Πολλές δουλείες είχα, ήμουν μάγειρας, είχα μαγαζί. Το μαγαζί τώρα το λειτουργεί ο γιός μου. Στην Αθήνα είναι το μαγαζί και το λειτουργεί με την πρώτην γυναίκα μου. Με χώρισε, γιατί λέει ότι στο χωριό ακούγονται πολλά και δε θέλει να λένε πως ο άντρας της είναι χασισέμπορας, το μαύρο πρόβατο είμαι καταλαβαίνεις, κλειστή και η κοινωνία εκεί.
5. Τρεις φορές μπήκα. Η πρώτη ήταν το 1995 στην Πάτρα για 1,5 κιλό χασίς. Η δεύτερη φορά, ήταν για λαθρομετανάστες, για δύο συγκεκριμένα και για 5,5 κιλά χασίς. Έφαγα δέκα χρόνια κάθειρξη και χάρες τη φυλάκισή αυτή, πήγα και ένα χρόνο σχολείο και μου δόθηκε η δυνατότητα να μειώσω την ποινή γιατί πρόσφερα εργασία. Την τρίτη φορά ήμουν χρήστης και είχα τσιγάρα μαζί, καταλαβαίνεις... Είχα μισό κιλό χασίς και τα είχα εξασφαλίσει αλλού, τα είχα κρύψει. Πήρα εκείνη την ημέρα εκατό γραμμάρια χασίς για να πάω σε ένα φίλο μου και ήξερα πώς θα μου ζητούσε να κάνει και εκείνος, αλλά μας παρακολουθούσαν και μας πιάσαν και τους δύο. Επειδή όμως εγώ ήμουν υπότροπος, έφαγα δέκα χρόνια κάθειρξη, μετά βρήκαν και εκείνο τον Αλβανό και έφαγε και εκείνος και ομολόγησε.
6. Εδώ μου αρέσει πολύ το σχολείο, είναι ξεχωριστό, το κάτι άλλο! Ξεφεύγεις απ' την καθημερινότητα της φυλακής, εδώ όλα είναι χάος. Έχω φίλους και έχω προτάσεις να κάνουμε μαγαζί όταν βγούμε από 'δω. Μου αρέσει πάρα πολύ η ζωγραφική!
7. Δώδεκα χρόνια έφαγα εγώ και δεκατρία ο αλβανός.
8. Χθες έγινε η δίκη
9. Είναι σωστό που είμαι είμαι εδώ και λάθος αυτό που έκανα.